

KÖZLEMÉNYEK

Egy olvasó nemesúr a XVI. században (Zay Ferenc könyveinek jegyzéke 1553-ból). „Katoná, diplomata, üzér, gazda s író egy személyben” jellemezte találónan életrajzírója a Mohács utáni első nemzedék egyik legérdekesebb szereplőjét, csömöri Zay Ferencet (1505–1570. X. 10), aki igen változatos, eseményekben gazdag életpályát futott be.¹ Valkó megyei, jómódú nemes családban született, a — forrásokkal nem igazolható — hagyomány szerint a páduai egyetemen tanult. Hazatérvén II. Lajos király udvarába került. Már itt megismerkedhetett a reformáció eszméivel, de sem ekkor, sem később nem szakadt el a katolikus egyháztól. Részt vett a mohácsi csatában, azután I. Ferdinándhoz csatlakozott, s haláláig hű maradt a Habsburgokhoz. Kezdetben kardjával szolgálta urát, 1532-ben a Dráva vonalát védte huszáraival, 1542-ben Joachim brandenburgi herceg Buda visszafoglalására induló seregéhez csatlakozott. A schmalkaldeni háborúban a protestáns fejedelmek ellen küldött magyar csapatok egyik vezére. 1548-ban Dobó várnagytársa lett Egerben, közben a szolnoki vár építését is vezette. Ferdinánd keze egyre magasabbra emelte: őt küldte követségbe Verancsics Antallal a Portára, 1553-ban. Négy év múlva tért haza, a dunai naszádosok főkapitánya lett, szolgálataiért több birtokadományban részesült. Pályája csúcsára 1560-ban érkezett: elnyerte a kassai kapitányságot, ugyanebben az évben báróságot is kapott. Megnövekedett hatalmát — vagyonának gyarapítása mellett — János Zsigmond-ellenes terveinek megvalósítására használta fel: támogatott egy Heraclides Jakab nevű kalandort a moldvai vajdaság elnyerésében, később többször is harcolt az erdélyi fejedelem ellen.

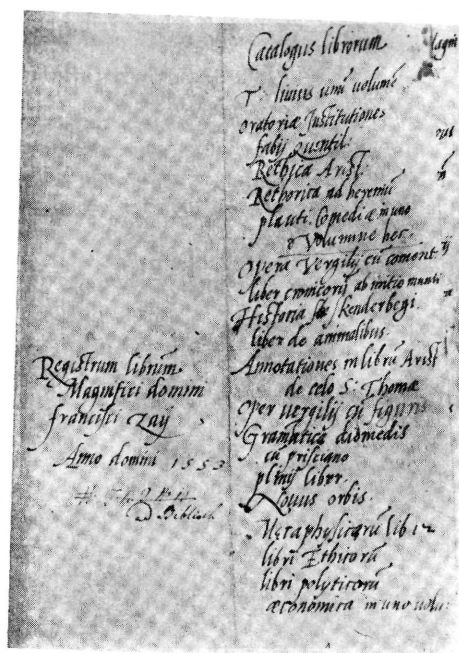
Nemcsak a kardot, a tollat is derekasan forgatta; ezt az a két emlékirat bizonyítja, amelyet barátja, Verancsics Antal, a neves humanista kérésére írt, s amelyek annak nagy történeti kéziratgyűjteményében maradtak fenn. Zaynak köszönhetjük, hogy Galeotto Marzio Mátyás királyról szóló műve megjelenhetett, ő birtokolta ugyanis a mű kéziratát, amelyet eljuttatott Gyalui Torda Zsigmondnak, aki azt Bécsben kiadta.² Ez, a Mátyás-kultusz Habsburg-oldalon történő felélesztését elősegítő ténykedése is mutatja kulturális érdeklődését, amelyet azonban legpontosabban könyveinek jegyzéke mutat meg.

Az iratot — a Zay család levéltárában — ma a Szlovák ÁL (Pozsony) őrzi, jelzete: Zay Levéltár. A magyarországi ágostai hitvallást követő egyház kéziratgyűjteménye. 159. sz. — Elkészültének okát nem ismerjük, talán Zay konstantinápolyi követségével lehetett kapcsolatban (például mint egy végrendelet része). — Írása XVI. századi, de nem Zayé.

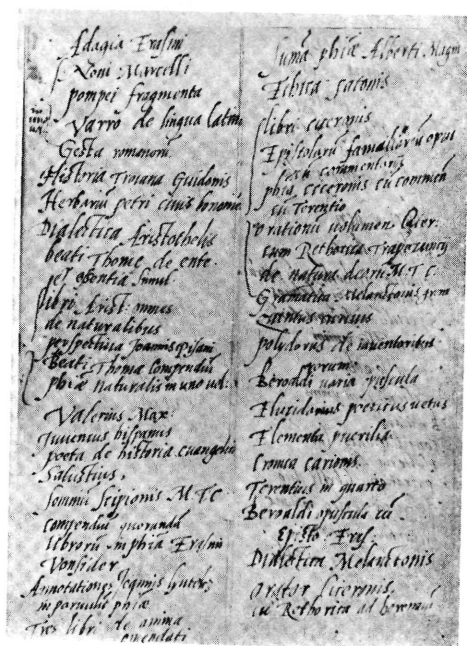
A füzet mérete: 31,5 × 10 cm. Az első lapon egy későbbi kéz írásával a következő olvasható: Ab. Fasc. 2. No. 12. (Áthúzva. Az irat levéltári jelzete lehetett.) ad Biblioth(ecam)

¹ THALLÓCZI Lajos: *Csömöri Zay Ferencz*. Bp. 1885. — Az idézet a 3. lapon.

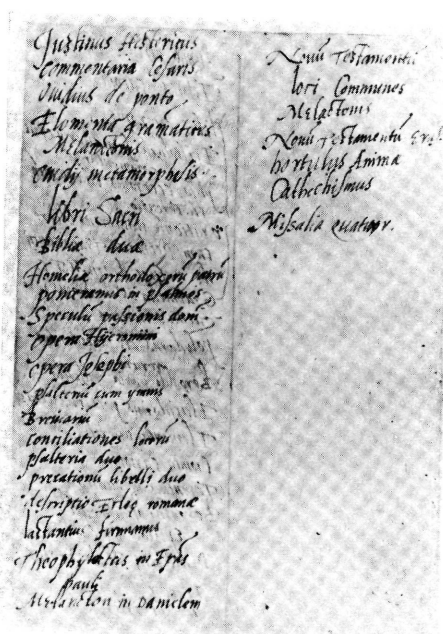
² A mű leírása: RMK III/1. 505. tétel.



1. abra



2. abra



3. abra

A listát betűhíven, de a rövidítések feloldásával és a leírás apróbb hibáinak kijavításával adom közre oly módon, hogy minden tétel új sorba kerüljön. Baloldalt a kis füzet fóliósza ma és a tételek sorszáma található. (Kiegészítéseimet a számmal jelölt jegyzetekben közlöm);

fol.1 *Registrum librorum Magnifici domini francisci Zay*
*Anno domini 1553*³

fol. 1^v *Catalogus librorum*

- Titus Livius unum volumen
oratoriae Institutiones fabij quintiliani
Rethorica Aristotelis
Rethorica ad heren(n)ium⁴
⁵ plauti Comediae in uno Volumine h(a)ec
Opera Vergily cum commentariis
liber cronicorum ab initio mundi⁵
Historia Skenderbegi⁶
liber de animalibus⁷
¹⁰ Annotationes in librum Aristotelis de c(a)elo Sancti Thomae⁸
oper(a) Vergily cum figuris
Grammatica Diomedis cum Prisciano
plinij liber
Novus orbis⁹
¹⁵ Metaphysicarum lib(ri) 12¹⁰
libri Ethicorum¹¹
libri polyticorum¹²
oeconomica in uno volumine¹³
fol. 2 Adagia Erasmi¹⁴
²⁰ Noni(i) Marcelli¹⁵
pompei(i) fragmenta¹⁶

³ Az alábbi jegyzetekben a szerző nevének teljes alakját és a mű címét, ahol az azonosításához szükségesnek látszott, helyreállítottam. Mivel a katalógus többnyire igen elterjedt, számtalan kiadást megért műveket tartalmaz, további bibliográfiai adatok közlését csak abban az esetben láttam indokoltnak, amikor kevésbé ismert könyvet találtam; ott közlöm az általam ismert kiadás adatait. Fel kell azonban tételeznünk, hogy a könyvtárban kéziratok is lehettek, nemcsak nyomtatott munkák.

⁴ Cicero, Marcus Tullius: Rhetorica ad Herennium.

⁵ Schedel, Hartmannus: Liber cronicarum cum figuris et imaginibus ab initio mundi usque nunc temporis.

⁶ Szkander bég alakja népszerű volt a XVI. századi Magyarországon. Életrajza magyarul is megjelent. Bogáti Fazakas Miklós dolgozta fel Marinus Barletius biográfiáját. (Bogáti Fazakas Miklós: Castriot György históriája. Debrecen, 1587, Hoffhalter Rudolf. = RMNy. 459, 593, 683.) Több kiadást megért könyvet írt Szkander bég életéről Paulus Jovius, a Magyarországon is ismert, Verancsics Antallal kapcsolatban álló olasz humanista.

⁷ Aristoteles: Liber de animalibus.

⁸ Thomas Aquinas: Commentaria in librum De coelo et mundo Aristotelis. Pergamen kódex. Illuminálás: Firenze, 1485–1490, Attavante. — Ebben a kódexben a következő bejegyzés olvasható: „Matthjas kiraly Bibliotekayabol ualo könyv, melyet hoztam ala az Wgrocz warabol.” — „Vnus ex libris Nicolay Zay de Cherner.” Zay Miklós Zay Ferenc fia volt. Ha ez a kódex azonos a könyvjegyzékben említett művel, akkor még Zay portai követsége előtt került a könyvtárba. — Csapodi Csaba és Csapodiné Gárdonyi Klára azt feltételezik, hogy Zay a kódexet Konstantinápolyból hozta magával. = Bibliotheca Corviniana. Bp. 1969. 64. p. 114. tétel. és Bibliotheca Corviniana. Bp. 1976. 58–59. p. 122. tétel.

⁹ Novus orbis regionum ac insularum veteribus incognitarum una cum tabula cosmographica et aliquot aliis argumenti libellis.

^{10–13} Aristoteles művei.

¹⁴ Erasmus Roterodamus

¹⁵ Nonius Marcellus: De proprietate latini sermonum.

¹⁶ Festus, Sextus Pompeius: De verborum significationibus.

- Varro de lingua latina
 Gesta romanorum
 Historia Troiana Guidonis¹⁷
²⁵ Herbarium petri civis bononiensis¹⁸
 Dialectica Aristothelis
 beati Thom(a)e de ente et essentia simul
 libri Aristotelis omnes de naturalibus
 perspectiva Joannis Pisani¹⁹
³⁰ beati Thomae Compendium philosophiae naturalis in uno volumine
 Valerius Maximus²⁰
 Juvenecus hispanus poeta de historia evangelica²¹
 Sal(l)ustius,
 Somnium Scipionis Marci Tullii Ciceronis
³⁵ Compendium quorundam librorum in philosophia Erasmi Vonsider,²²
 Annotationes Joannis Lyntolcz in parvulum philosophiae²³
 Tres libri de anima emendati²⁴
 fol. 2^v Summa philosophiae Alberti Magni
 Ethica Catonis²⁵
 libri Ciceronis
⁴⁰ Epistolarum familiarium opus cum commentarijs
 philosophia Ciceronis cum commentariis cum Terentio
 Orationum volumen Ciceronis cum Rethorica Trapezunt²⁶
 de natura deorum Marci Tullii Ciceronis
 Grammatica Melanc(h)tonis gr(a)eca
 Quintus Curcius²⁷
 polydorus de inventoribus rerum²⁸
 Beroaldi varia opuscula²⁹
 Elucidarius poeticus vetus³⁰
 Elementa puerilia³¹
⁵⁰ Cronica Carionis³²
 Terentius in quarto
 Beroaldi opuscula cum Epistolae Erasmi³³
 Dialectica Melanc(h)tonis
 Orator Ciceronis cum Rethorica ad heren(n)ium
 fol. 3 ⁵⁵ Justinus Historicus³⁴
 commentaria C(a)esaris
 Ovidius de ponto
 Elementa grammatices Melanc(h)tonis³⁵
 Ovidy metamorphosis
 libri Sacri

¹⁷ Columna, Guido de: Historia Troiana.

¹⁸ Crescentius, Petrus de: Opus ruralium commodorum.

¹⁹ Pisanus, Joannes: Prospectiva.

²⁰ Valerius Maximus: Factorum et dictorum memorabilium libri.

²¹ Juvenecus Presbyter: De historia evangelica.

²² Erasmus Roterodamus, Desiderius: Ratio seu methodus compendio perveniendi ad veram theologiam. — A jegyzék írója itt — bizonyára tréfából — felcserélte a név első szótagját (De) annak német fordítására (Von), így lett Desideriusból Vonsider.

²³ Lintholz, Johannes de Muncherberck.

²⁴ Aristoteles műve.

²⁵ Valerius Cato: Ethica sive distigium.

²⁶ Trapezuntius, Georgius: Rhetoricorum libri.

²⁷ Curtius Rufus, Quintus: De gestis Alexandri Magni libri.

²⁸ Vergilius Polydorus: De inventoribus rerum.

²⁹ Beroaldus, Franciscus: Varia opuscula.

³⁰ Honorius Augustodunensis Elucidarius diversarum rerum. (?)

³¹ Melanchton, Philippus: Elementa puerilia. [1525?]

³² Carion, Johannes: Chronicon ab exordio mundi ad Carolum V.

³³ Beroaldus, Philippus: Opuscula orationes et poemata.

³⁴ Justinus: Epitome historiarum Trogi Pompeii.

³⁵ Melanchton, Philippus: Elementa latinae grammatices.

- ⁶⁰ Bibliae duae
 Homelia orthodoxorum patrum
 pomeranus in psalmos³⁶
 Speculum passionis domini³⁷
 Opera Hyeronimi
⁶⁵ Opera Josephi³⁸
 psalterium cum ymnis
 Breviarium
 Conciliationes locorum
 psalteria duo
⁷⁰ precationum libelli duo
 descriptio Ec(c)lesiae romanae
 lactantius firmianus
 Theophylactus in Epistolas Pauli
 Melanc(h)ton in Danielelem³⁹
 fol. 3^v ⁷⁵ Novum Testamentum
 loci Communes Mela(n)c(h)tonis⁴⁰
 Novum Testamentum Erasmi
 hortulus Animae
 Catechismus
⁸⁰ Missalia quatuor

Hogyan, milyen hatások alatt vált Zay olvasó, könyvgyűjtő emberré? Nagy szerepe lehetett ebben a családi hatásoknak: édesanyja, Kamarás Borbála frástudó volt (ritka dolog akkoriban!), s hagyomány lehetett a családban, hogy a gyermekeket egyetemre járatták: nagybátyja, Zay János 1493-ban a krakkói egyetemen tanult, öccse, Mátyás 1508-ban ugyanott senior.⁴¹ A szülői ház kedvező indítása után a páduai egyetemen eltöltött idő, majd a Mohács előtti budai udvarban működött erasmista kör is nagy hatással lehetett az ifjúra.

A könyvjegyzéket említő Thallóczy azt feltételezi, hogy budai udvarnok korában kezdett könyveket gyűjteni; budai könyvkereskedőktől vásárolt.⁴² Ez elképzelhető, de lehetséges, hogy már Páduából hozott haza könyveket. Korán elhunyt öccse, az előbb említett Zay Mátyás könyveit is örökölhette. A későbbiekben pedig gyarapíthatta könyvtárát Bécsben, ahol nemegyszer megfordult. Zsákmányolhatott könyvet a különböző hadjáratokban, amelyekben részt vett, és az esztergomi káptalan szenyéri kastélyából (Somogy vm.), amelyet négy évig tartott megszállva.

Pontosan nem fogjuk megtudni, mikor, hogyan keletkezett ez a könyvtár. De azt biztosan tudjuk, hogy olyan ember birtokolta, aki nem készült egyházi szolgálatra, nem működött értelmiségi pályán, márpedig eddig jobbra csak egyházi vagy világi értelmiségi pályán szolgáló személyek könyvtárait ismerhettük. Az olvasó főnemességből Zay az első, akinek könyvtáráról pontos kép tárul elénk.

Zay könyveinek száma 91, ez a szám 81 különböző művet takar. Ezek időbeli megoszlása a következő:

Középkori olvasmány	34 (42%)
Antik olvasmány	32 (40%)
Humanista és reformációs olvasmány	15 (18%)

³⁶ Bugenhagen, Johannes: Interpretatio in libros Psalmorum. Basileae. 1515, Petri.

³⁷ Pinder, Udalricus: Speculum passionis domini Jhesu Christi.

³⁸ Josephus Flavius: Opera.

³⁹ Melanchton, Philippus: Commentarius in Danielelem.

⁴⁰ Melanchton, Philippus: Loci communes Theologici.

⁴¹ THALLÓCZI: i. m. 12. p.

⁴² THALLÓCZI: i. m. 29. p.

A régi és a kortárs irodalom aránya 66 : 15, a régi olvasmányanyag javára
A könyvek tematikai összetétele így alakul:

Vallásos	22 (27%)
Szépirodalmi	24 (30%)
Filozófiai	19 (23%)
Történelmi	11 (14%)
Tudományos	5 (6%)

A világi és vallásos művek aránya tehát 59 : 22. Lássuk a legtöbb könyvcímmel szereplő szerzőket!

Arisztotelész	9 mű
Cicero	7 mű
Melanchton	6 mű
Erasmus	4 mű
Aquinói Tamás	3 mű

A könyvtár tartalmilag a középkori és a humanista műveltség határán áll. Túlsúlyban vannak még a középkori művek, de már a reneszánsz hatását jelzi a sok antik auktor és a humanista munkák nem elhanyagolható száma is. A gyűjtemény korszerűségét bizonyítja, hogy a középkori vallásos-teológiai művek száma elég kevés, és már helyet kapott a reformáció irodalma is (Melanchton, Carion, Bugenhagen). Igen sok történelmi munka állt Zay könyvespolcán. Ez nem meglepő, hiszen tudjuk, hogy maga is írt történelmi munkákat. A jelenség általánosabb oka pedig az, hogy Mohács után, a nagy változások évtizedeiben Magyarországon hirtelen megnő a történelmi érdeklődés — a nemesség minden rétegében.⁴³ A szépirodalom és a filozófia iránti vonzódás Zay iskoláztatásával lehet kapcsolatban. A legtöbb művel képviselt szerzők ugyanis iskolai auktorok. A kortárs Melanchton és Erasmus is elsősorban iskolai célra használható műveikkel vannak jelen. A tudományos olvasmányok, ha nem is nagy számban, de szintén helyet kaptak Zay könyvei között. Ide sorolhatók Arisztotelész természetfilozófiai művei, Plínus (feltételezett) *Historia naturalis*-a, Petrus de Crescentiis *Herbarium*-a, és a *Novus orbis* című gyűjtemény, amely földrajzi felfedezésekről szóló beszámolókat tartalmaz.⁴⁴

Ha ki akarjuk jelölni Zay Ferenc helyét művelődésünk történetében, nem kételkedhetünk abban, hogy jelentősége nem ér fel Nádasdy Tamáséval, Perényi Péterével. Zay-Ugróc nem vált olyan kulturális központtá, mint Sárvár vagy Sárospatak. Könyvtárát megismerve azonban őt is a kultúránk folyamatosságának fenntartásán és korszerűsítésén munkálkodó előkelők első sorába kell számítanunk.

BESSENYEI JÓZSEF

Balassi Bálint antik olvasmányaihoz. A Balassi-filológia forráskutatásai viszonylag keveset derítettek fel a költő latin és görög ismereteiről, pedig a latin evidens volta miatt, a görög pedig Bornemisza révén kerülhetett volna napirendre. Bár természetesen mindkét forrás-terület egyformán fontos Balassi eszmevilágának megismerése végett, tekintettel azonban arra, hogy a görög vonatkozásokat egy XVI. századi, nagyobb összefüggésben kíván-

⁴³ Kerecsényi Dezső válogatott írásai. Bp. 1979. — 133. p.

⁴⁴ Tanulságos az itt közölt számokat összevetni DANKANITS Ádám: *XVI. századi olvasmányok* c. könyvének (Bukarest, 1974.) táblázataival, amelyek vizsgálatomhoz jól hasznosítható mintát és kiindulópontot szolgáltattak. — 25—28. p.

juk bemutatni, ezúttal csak a latin locus megállapítására szorítkozunk. A Coelia-ciklus *Kegyelmes szerelem* kezdetű versének záróstrófájában¹ olvashatjuk a következőket:

Ez világ minékünk, kiben mi most élünk,
vendégfogadó házunk,
Kiben ha ma lakunk, vagy jót vagy bűt látunk,
de holnap meg kimúlunk,

— — — — — ● — — — — —

A Balassi-kutatók figyelmét eddig még nem nagyon keltették fel ezek a sorok. Dézsi Lajost egy Petőfi-vers csárdaképére emlékeztették,² Zolnai Béla a realizmushoz való közleledésként értékelte,³ míg Eckhardt Sándor a kritikai kiadás jegyzeteiben ennyit fűzött hozzá: „Érdekes megnyilatkozása Balassi Bálint alapján véve epikureista világnézetének.”⁴

Ennél azonban tovább is mehetünk. Figyelembe véve nevelőjének, Bornemisza Péternek humanista műveltségét és nagy Cicero-kultuszát,⁵ valamint Balassi latin iskolázottságát, aki nemcsak proverbiumokat tanult, hanem felnőtt korában római auktorokat is olvasott nyilván,⁶ a legtermészetesebbnek látszik, hogy a fentebb idézett strófásorok *közvetlen* forrását Cicero egyik népszerű filozófiai dialógusában, a *Cato maior de senectute* címűben jelöljük meg. A minket érdeklő rész így hangzik: „...et ex vita ita discedo, tamquam ex hospitio, non tamquam domo. commorandi enim natura devorsorium nobis, non habitandi dedit.” (23, 84)

V. KOVÁCS SÁNDOR

Újabb adatok Bocatius(?) egyik röpiratához. Az Országos Széchényi Könyvtárban két változatban őriznek egy röpiratot,¹ mindkét változat 1620-ból való, és mindkettő Bethlen Gábor királlyá választásával kapcsolatos. Azt fejtegetik ugyanis, hogy egy Szepességben született kétfejű szörnyszülött mint ómen melyik királynak hoz majd szerencsét, a réginek-e vagy az újnak. Az első röpirat német nyelvű, és Augsburgban jelent meg, a második latin és német nyelvű, de a kiadás helye nincs rajta feltüntetve. A latin és német nyelvű szövegek nem pontos fordításai egymásnak, csak tartalmukban és terjedelmükben egyeznek meg egymással. Ugyanez állapítható meg a röpiratok közepén látható metszetről is: a kétfejű, meztelen fiúcska képe majdnem teljesen azonos a két változaton.

A német nyelvű címek közül csak az első változatot közlöm, a második nem sokban különbözik tőle:

„Den 24. Augusti 1620. ist dise Mißgeburdt / in dem Dorff Garek / ein halbe meil von der Leutsch in Zips / oder Ober Hungern / geboren worden / der ober Kopff ist Todt / der vnder aber Lebendig gewest / vnd getaufft worden.”

¹ Balassi Bálint és a 16. század költői. I. Kiad. VARGAS Béla. Bp. 1979. 174.

² Balassa Bálint minden munkái. II. Kiad. DÉZSI Lajos. Bp. 1923. 727. p. no 94.

³ Balassi és a platonizmus. Pécs 1928. 53.

⁴ Balassi Bálint összes művei. I. Bp. 1951. 202.

⁵ BORZSÁK István: Az antikvitás XVI. századi képe. (Bornemisza-tanulmányok). Bp. 1960.

⁶ MÉSZÁROS István: Az iskolaiügy története Magyarországon 996—1777 között. Bp. 1981. 209—405. passim.

¹ App. M. 411 és App. M. 1029; 1. még az 1. és 2. ábrát.

Den 24. Augusti 1620. ist diese Mißgeburt / in dem Dorff
Gard / ein halbe meil von der Leutsch in Tiro / oder Ober Hungern / geboren worden /
der ober Kopff ist Todt / der vnder aber Lebendig gewesen / vnd
getaufft worden.



Hungerische Auflegung.

Der ober vnd Todte Kopff bedeutet die Gesslichen vnd ganze Clerisey / mit ihrer
Priesterschafft. Das aber bey dem Lebendigen noch im Todter gewesen / be-
deutet / das / ob er schon zwar geherrschet / sey er doch / nach dem der Wechlem
Gabor / eben an demselbigen tag / zum König erwölht worden / gestorben / vnd dessen Her-
schafft ein ende genommen.

Johannes Voeartus / Poeta / vnd
Historicus des Wechlem Gabor.

Die Wienerische Auflegung.

Der Leib des Kinds / bedeutet / das Königreich in Hungern / dessen Leibgülden /
sein die Hungerische Ständ / der König ist das Haupt. Derwegen bedeutet das
Lebendige Haupt / das dem Gmick vnd Hals ist angeboren / diemal es natürlich
ist / vnd gleichförmig / den Kaiser Ferdinand / welcher durch das recht der Succession vnd
ordenliche nachfolg / vund durch die ordenliche Wahl / ein König in Hungern ist. Der
vnförmliche aber vngeheltre vnd vngehalte Kopff / vber dem natürlichen Haupt / bedeu-
tet den Wechlem Gabor / welcher sich vber den rechtmässigen vund ordenlichen König
Ferdinand / auß Hoffart vnd vbermuth auffwirfft. Welcher Kopff / wie er ist / zur Tauff
auff die Welt kommen / vnd Todt geboren worden / also bedeutet / das der Wechlem Ga-
bor / der sich nicht allein lassen Wechneiden / sondern auch den Türckischen Aberglauben
angenommen / werde zugrund gehn / vnd der König Ferdinand / welcher durch das Leb-
dige vnd getauffte Haupt ist sorgebildet worden / von Gott glück vund Segen d- an
tragen.

Zu Augspurg / bey Wolfgang Kilian Kupfferstecher.

Anno, quo
Gabriel Bethleem, Del Gratia Rex Hungarie:
 DIE XXIV. AUGUSTI LUNÆ. STI-
 LO GREGOR. NATUSEST QUI INFRA EXPRIMI-
 TUR, MONSTRUOSUS PARTUS IN PACO GARE,
 medio militari Leuthchovia, in Scepulo sito: qui su-
 periore mortuo, inferiore vivo capite, ba-
 ptizatus est.

EXPLICATIO
 HUNGAR.

Caput mortuum superius de-
 notat Clerum & Jesuitas,
 cum tota illorum Hierarchia;
 quod alterum vivum caput sta-
 tum fuit mortuum, significat ec-
 lecto Hungariae eodem die Re-
 ge Gabriele, quamvis antea per-
 dominatum fuerit, tum plane
 mortuum esse.

EXPLICATIO
 VIENNENSIS.

Corpus Infantis Regnum si-
 gnificat, cuius Corporis
 membra sunt Regni ordines, ca-
 put Rex.

Caput ergo per cervicem ad-
 natum, quia naturale & legiti-
 mum est, AUG. FERDINANDUM
 significat qui naturæ jure per
 successionem, & legitimam
 electionem REX HUNGARIE
 est.

Caput Monstrum & illegiti-
 mum, supra caput naturale &
 legitimum monstruosè natum,
 Bethlem Gaborem Regem ille-
 gitimum & monstruosum, supra
 nativum & legitimum Hunga-
 riae Regem AUG. FERDINANDUM se effertentem
 portendit. Quod quidem caput, sine Baptismo, ut
 statim mortuum est, ita Gaborem non Christianum
 (Baptismus enim Christianorum est) ut qui in Turci-
 cam superstitionem, circumcisione suscepta transie-
 rit, illico ut monstruosus Rex prodit, occasurum: vi-
 vente Christiano Rege, quem Baptizatum caput re-
 præsentat FERDINANDO AUG. Cui DEUS de mon-
 stroso capite & monstris secundæ victoriam.

Montags den 24. Au-
 gusti dieses Calenders 1620. ward ein solche
 Geburt in dem Dorff Gare ein halbe Meil von Leuthcho-
 ven in Lepus gelegen zur Welt brocht: ist getaufft worden nach
 dem das Oberhaupt verstorben: das ander aber noch
 bey Leben gewest.

Ungarische Ausle-
 sung.

Das verstorbene Haupt be-
 deut die Clerisey und Jesui-
 ten / mit allem ihrem An-
 hang.

Das ander / ob sichs wol ein zeit-
 lang in guter Gesundheit befunden /
 ist doch hernach bald gestorben / als
 denselben Tag Gabriel zum Könige
 sey erwählt worden.

Johannes Vocatus / Poeta und
 Historicus des Bisthums Ge-
 burt.

Österreichische Deu-
 tung.

Das Kind wird verglichen
 dem Königreich / wann man
 den die Stände / des Haupt
 der König.

Das rechte natürliche Haupt /
 dem Kaiser Ferdinando / der von
 reches wegen und durch ordentliche
 Wahl König in Ungarn worden.

Das abschewliche und nicht na-
 türliche / dem Bethlem Gaber / als
 der ein unnatürlicher vnrechtmässi-
 ger König / und sich über das natür-
 liche und ware Haupt / als König

Ferdinandum aufstücken und erheben will. Wie nun dis-
 vnsermliche Haupt ohne Tauff alsbaldt gestorben / also
 wirdt Gaber der kein Christ / dann die Tauff der Christen /
 sondern ein Türck / der beschnitten vnd zur Mahomet-
 schen Abgötterey gefallen / als ein vnzeitige Geburt / noch
 bey leben des getaufften Hauptis Kaiser Ferdinandi en-
 tergehen / dem Gott wider diese Mißgeburdt Sieg verleihen
 wolle.

Bedruckt im Jahr 1620.

A latin nyelvű cím így hangzik:

„Anno, quo GabrleL BethLeM, DeI GratIa flt ReX HVngarIae [1620]: Die XXIV. Augusti Lunae, Stilo Gregor. natus est qui infra exprimitur, monstrosus partus in Pago Gark, medio miliari Leuthehovia, in Scepusio sito: qui superiore mortuo, inferiore vivo capite baptizatus est.”

Az idézett címekből két fontos adatot jegyezzünk meg, a születés idejét: 1620. augusztus 24-ét, és a születés helyét: Garkot vagy Garkot.²

Mivel a röpiratokon általában kevés a hely, itt is a címek után azonnal a két szemben álló tábor Explicatio-ja (Außlegung-ja) következik. A Bethlen-párt, azaz a magyarok részéről „Johannes Bocatius / Poeta vnd Historicus deß Bethlem Gabors” nyilatkozik:

„Das verstorbene Haupt bedeut die Clerisey vnd Jesuiten / mit allem jhrem Anhang. Das ander / ob sichs wol ein zeitlang in guter Gesundheit befunden / ist doch hernach bald gestorben / als denselben Tag Gabriel zum Könige sey erwehlet worden.”

Hogy a bécsiek, ill. az osztrákok részéről ki nyilatkozik, azt a röpiratok egyike sem árulja el. Az viszont természetes, hogy a bécsi magyarázat Bocatius magyarázatának éppen az ellenkezőjét látja a torzszülött megszületésében, vagyis — a magyarra fordított német szöveg szerint:

„... a gyermek Magyarországot jelképezi. Tagjai az ország rendjei, feje pedig a király. A törzshöz nőtt rendes, természetes fej jelképezi Ferdinándot, aki természetes jogon, örökösödés és törvényes választás által lett Magyarország királyává. A másik természetellenes szörnyfej pedig, amely a természetes és rendes fej felett nőtt, jelképezi Bethlen Gábort, a törvénytelen és szörny-királyt, aki magát erővel a törvényes és született király fölébe tolta. Az pedig, hogy ez a fej tüstént meghalt, még a keresztelés előtt, jelenti, hogy Bethlen Gábor — aki a törökkel való szövetség révén pogányságba sülyedt — tönkre fog menni még a megkeresztelt fej által jelképezett keresztény király életében, akit Isten a szörny felett diadalra segített.”³

Abból következően, hogy a röpiratokon szerzői névként egyedül csak Bocatius neve olvasható, a magyar irodalmi köztudat általában őt tartja a röpiratok szerzőjének. Igaz, határozottan senki sem mondja ki, hogy ő a szerző, mint pl. az előbb idézett Magyar — Kossán kívül Kemény Lajos⁴ vagy Janson Vilmos⁵ sem, de az ellenkezőjét sem állítja senki, még csak meg sem kérdőjelezi Bocatius szerzőségét.⁶ Pedig a röpiratok tartalmi és formai elemzése ugyancsak sugalmazza a vizsgálónak, hogy egy ismeretlen, mégpedig osztrák párti szerzőt vagy összeállítót feltételezzünk. Elképzelhetetlen ugyanis, hogy Bocatius néhány soros Bethlen-párti nyilatkozat után háromszor akkora terjedelemben és a fent idézett hangnemben érveljen az általa szeretett és tisztelt fejedelem ellen. Ő nem írta volna le sohasem azt — még más szájába adva sem —, hogy Bethlen Gábor „törvénytelen és szörny-király”, és főleg azt nem, ami az előbbi sorokból kimaradt, azt tudniillik, hogy Bethlen Gábor nem keresztény, mert körülméltetve már a török babonáságba, a mohamedán bálványozásba sülyedt.⁷ De nem lehetett Bocatius a röpiratok szerkesztője vagy összeállítója sem, mert akkor nevén nevezte volna azt a személyt, aki Bethlenről ilyen

² Lőcse mellett ilyen falu nincs, valószínűleg Görgőről van szó.

³ Dr. Magyar-Kossa Gyula: *Magyar orvosi emlékek I—II.* Budapest 1929. II, 40—41.

⁴ KEMÉNY Lajos: *Bocatius János.* EPhK 1910: 198

⁵ JANSZON Vilmos: *Bocatius János élete és munkái.* Budapest 1918. 30. 1.

⁶ Érdekes, hogy az idézett szerzők nem ismerték az App. M. 411-es változatot.

⁷ „... qui in Turcicam superstitionem, circumcisione suscepta, transierit”; „... der beschnitten vund zur Mahometischen Abgötterey gefallen” (App. M. 1029)

véleményt mondott, mint ahogy az osztrák párti szerkesztő is nevén nevezte őt mint olyant, aki mondott vagy írt valahol valami hasonlót, tehát Bocatius tollának tulajdonítvá hitelesítette a Bethlen-párt felfogását.

Egy dolog azonban nem illik bele az én fejtegetésembe, a latin — német nyelvű változat címében levő *chronostichon*, a „*Dei gratia fit rex Hungariae*” kitétel. Ezt meg egy osztrák-párti szerzőről nehéz elhinni, hogy így kezdte volna a Bethlen-ellenes röpiratát. Ezt a kétségkívül meglevő ellentmondást csak egy merész feltételezéssel tudnám feloldani, azzal ti., hogy kellett lennie egy Bethlen-párti változatnak is, abban volt a *chronostichon*, abban volt a Bocatius-nyilatkozat, s abból kompilálódott össze ez az általunk ismert változat. De ez csak feltételezés, amelynek egyelőre nincs semmi más alapja, mint a pusztá hihetőség.

A teljesség kedvéért meg kell még jegyeznünk, hogy Magyarý — Kossa idéz és közöl egy nürnbergi változatot is.⁸ Ez a változat szintén kétnyelvű: latin és német. A cím nagyjából az OSZK kétnyelvű változatának felel meg (*chronostichon* nélkül), a fiúcska rajza is ugyanaz, de a szövegben már nincs sem Bocatius, sem Ferdinánd, sem osztrák, sem magyar magyarázat, a szerző csak azt fejtegeti, hogy ez a kétfejű szepességi torzszülött jelent-e valami rosszat Hungária vagy még inkább Germánia jövődő sorsában.⁹

Nagy vonásokban tehát ennyi adattal rendelkezünk a tárgyalt röpiratokkal kapcsolatban, amikor egyik beszélgetésünk alkalmával Dán Róbert felhívta figyelmemet az Akadémia kéziratтарыában őrzött schlobitteni másolatokra.¹⁰ Mivel Bocatius nevével többször is találkozott bennük, azt javasolta, nézzem át alaposabban az iratokat, hátha talállok bennük valami érdemleges Bocatius-anyagot. Átnéztem és találtam.

De előbb néhány szót a másolatokról.

Tudjuk, Bethlen Gábor 1620. május 31-re összehívta a besztercebányai országgyűlést. Erre a gyűlésre megérkeztek Szilézia követei is: Abraham Burggravius Dhona, David de Rhor és Caspar Dornavius. Amikor a királyválasztás után hazatértek, Dornavius szeptember 11-i kelettel Relatiót, jelentést írt a követség munkájáról. A jelentéshez csatolt több mellékletet: levelet, beszédet stb., és ez a kolligátum került másolat formájában a schlobitteni levéltárból 1912-ben Budapestre.¹¹

Dornavius naplószerűen állította össze a jelentését. Minket elsősorban a július 31-én bejegyzett sorok érdekelnek. Ekkor értesült ugyanis arról, hogy Michina (!)¹² nevű faluban egy parasztasszony kétfejű gyermeket szült. Az értesülést Bocatiustól, „a fejedelem kinevezett historicusá”-tól kapta, aki az eseménnyel kapcsolatban még egy verset is küldött hozzá:

Ad Casp. Dornavium
Visne recens aliquid? Res en hodierna, Michina
Non procul hinc pago nata propago biceps.
Ipse loci Judex, huius memorante parente
Rem prolis visum misit, habetque fidem.
Haud sum divinus, vereor sed ! id (ominor) Hungros
Ne cogat duplex corpus habere caput.¹³

⁸ MAGYARY-KOSSA i. m. 41. l.; a röpirat kolofonja: „Nürnberg bey Peter Isselburg zu finden.” L. még: Eugen Holländer: Wunder, Wundergeburrt und Wundergestalt. Stuttgart 1921. 285. l. A kép alatt tévesen ez áll 1620 helyett: „Nürnberger Flugblatt vom Jahre 1610.”

⁹ „Quid Natura ... hoc monstroso foetu bicipiti Ungariae Regno, vel etiam nostrae Germaniae ... portendere voluerit.”

¹⁰ Ms. 4942/a jelzet alatt.

¹¹ Schlobitten, ma Slobity, Elblagtól K-re

¹² Michina régen Micsinye, ma Mičina, Besztercebányától DK-re

¹³ Dornavius: *Relatio* 114. l. L. még a 3. sz. ábrát.

174

nicht vernommen, welche folgenden Tag mit den
12 deputierten aufs der Herren Fürste mittel, zu
welchem ende sie zu rufe alsbald erbeten worden,
bereitsgelegt und ihnen hiu wider ingestellet
werden sollte.

Es haben wir auch berichtet ein wappensachen
im einem Dorffe Kirchina genant, eine halbe
müßl wags von hinnen, eines Pawsen weiblich
Kind mit zweyer Köpfen zur Welt geborren,
welches auch bald darauf gestorben. Derom Trumm
Dochin, Rechtsverwandter zu Lischew Hores
Fürst bestellter Historicus, welchen Keyser Mi-
kolff in seiner Legation an die Tür und Fürsten
des Reichs hatte auffgehen und zu Prag 5 Jahr
mit einander im einem schwachen gefangnis
sichem Leben, diese Verse zugerichtet:

140 Ed. Kasp. Dornovianus

Virne recens liquid? Res en bodirua, Kirchina

Von procul hinc pago nate propago biceps.

Ipse loci Index, hujus monumenti parente

Rem protis visum misit, habetque fidem.

Haud enim divinus, vixit sed! id(ominor) Künzgers

etc cogat duplex corpus habere caput.

Demnach auch nicht von Dornovian der Fürstliche
Lentler berichtet, samst dem. Lieb were, (wiewohl
vermuthlich, das es auff Anregung Hores Fürstliche
beschehen) wenn Dornovian vom diesen zang-
köpffichten abgegebürt sein zuhören und
meinung kürzlich aufschreibe, also hat der Name
solcher andern nicht unterlassen, und hat
ich Dornovian hiu auf einen kleinen Heisels
samst einem verweise verfaßt und der
Fürstliche vater meins nennen, andern
aber fides nomine beybraut, die sind beyde

LXIII

Ms. 4342/a

LXI 225

De Pueris Bicipite judiciū et carnem
ad Principem Hungariae.

De Pueris Bicipite in Pago Thicaria agri Pestai-
censis XI. Julij an. MDCXX nati judiciū
extempore.

Pueri dicuntur praeterierunt, cum in agro Pestri-
censi superiores Hungariae foemina rustica pagi di-
crimenis partum edidit masculinū caetera satis
perfectum, membris à sterū naturā aliā hūc abhūc
libris, sed uno brūco dūc imposita capite ostentan-
tem, quorū alterum colore viride, alterum livido, ea
cum pressu parturitionis. Infans iste inuicem videtur
que dūc et natans et emortaliter debuit. Hoc in-
solenti spectaculo, cum elij atque elij distrahentur in
diversa iudicia, laia sunt, quae potissimum ad eam
ingeniare curiositatis revocari et deis quiri soleant:
fiatne haec talia monstra per naturā, tamen dis-
tribuitur an futura quaedam et quolia persequenda
soleant, sequis denique naturā acinde sit concipiunt.

Primum Problemā.

Ubi hoc monstrum biceps inter ea reperitur, quae
errores naturae exorbitantes expellere solent, reve-
ra tamen à natura opifice proficiscitur; quae cum
nihil sit aliud quam amantissimi Dei, certe quid
quid architectetur, non casu quodam aut fortuita in-
discreta atque tumultuaria efficit, sed in finem suū
eoque certo, et ad finem certum defluit. Ac dum
sanè ipsius Diabolus inest, suas quoque
adhibere operas, in effugandis ejusmodi monstris,
quolia ea concepitur ejus cum foeminae genere esse
fides historica contestata fuit. Tunc verò tamen
cum non provenire ab ingenua Diaboli potestate

4. ábra. (Ms. 4942/a)

Passavimus paulo post promissa sua fuit, Cu-
 gustavianus Religiosum complexus fuit, ipse ha-
 bere pueris seculis post Transsylvaniam dederunt
 in monasterium Cluspenicum concedente.
 Quid nostro seculo fieri queat, nolui ego di-
 nare, saltem ad illud digressus, incerto inten-
 do, circulum esse servatis Transsylvaniam, pueri
 aque redire ad principium, qui eandem semper
 in mundo, sed mutatis personis, fabulatur.

Problema Tertium

Namque est vitiosum: et invidiosum esse
 nimis in monasterium conspectui, et videtur
 esse incuriam, alterum est vitiosum, hunc
 tione, alterum scribentem Epicurei. Inter u-
 trosque scopulos, ut tibi navigamus in alter-
 tra parte allidamur, nostrum est dū de
 nobis prestare, tū iras divinas excitare
 se huc monstra esse indices atque presagia,
 tū confidere, tū hunc perdere oles mīri.
 cordis gladium iustitias, non deserere iustos,
 modo ne à nobis deseratur, sed statio nostra
 strenuo, sine nobis, tū nobis defendatur.
 Sic igitur concludat scitum quivis, illa maxi-
 me, qui sapit Respublicae est delectum.
 Commendo Domino vias tuas, spera in eo et
 ipse faciet.

Aliud de eodem partu bicipite iudicium
 ad Serenissimum Principem ac Dominum Sere-
 nissimum Dei Gratia Regnum Hung^{ae} et Transylvaniam
 Princip. Sere. Comitum.

Ergo biceps infans quae deus est omnia queris?

Unum enim caput est unum vivaque colore,
 Alterum at absurdo livet deformi nigrore?

LXII 232

M. 4942/a

233

Triada non equidem scitator Cyllinis ora
 Sed neque Hymaco deponissem ceruicem et auro.
 Historia est locuples testis prudensque magistra.
 Haec docet: instabilem conuerso cardine sortem
 Mutari in pejor regum diuinaque repta,
 Quando biceps cuiusque est visus prodire sub auro.
 Etiam neque fert inuictus binos super actum solus
 Ille duplex caput esse potest, iusto ordine, re quo;
 Imperitare duos monstrum est, rex unicuique esto;
 Et bene habet. Pater vix caput exhibet unum.
 Huiusmodi populo vixit rex impiorum unum.
 Eris proci caput, obscurus deformis nigrore,
 Quod longinquus perterritus des, nunc regit in illis.
 Haec iniustitia est et fraud, et saeva tyrannis is
 Haec conuolare nequit, proprij est paucis criminis illis.
 Tu mihi, Tu Subiti, selve Augustissime Princeps
 Et caput Augustum Augustuli digne torone.

F.

Christophorus a Frankfurt.

Bocatiushoz tehát ebből az eddig nem ismert verséből arról értesülünk, hogy tudott a kétfejű gyermek születéséről, de az szerinte nem augusztus 24-én született Garckon, hanem Micsinyén, július 31. előtt, ahogy Dornavius később le is írja, július 20-án. Ha Bocatius állította volna össze a röpiratokat, az adatokat ilyen felületesen nem csereberélte volna össze. A versében azt sem fejtegeti, hogy mit gondolnak a bécsiiek, csak attól fél mint ómentől, hogy a magyarok majd egy testen két fejet fognak viselni.

Dornavius azt is megírja jelentésében, hogy közvetett úton Bethlen Gábor is megkérdezte tőle, mi a véleménye erről a szokatlan jelenségről, mert Dornavius nemcsak a filozófia, hanem a medicina doktora is volt, költeményei-frásai pedig szerte Európában ismertté tették a nevét.¹⁴ A kérdésre egy kis értekezéssel és egy 20 soros költeménnyel válaszolt.¹⁵ Az értekezésben¹⁶ három problémát fejteget: létrehozhat-e a természet ilyen szörnyszülöttet; az ilyen jelenségek szoktak-e valamit jelenteni a jövőre nézve, és végül: kell-e emiatt Bethlennek valamitől félnie. Ebben a kor „színvonalán” álló orvosi-filozófiai-történelmi munkában tudományos megállapítások keverednek babonás hiedelmekkel. Az első kérdésre igennel válaszol: a természet hozhat ilyeneket létre, de komolyan állítja azt is, hogy néha az ördög művei is lehetnek. A második fejezetben három esetet hoz fel, amikor kétfejű gyermek született: az első alkalommal Matathias harca és Antiochos Epiphanes bukása; a második alkalommal V. Károly algériai kudarca; a harmadik alkalommal pedig az Augustana Religio elfogadása következett utána. A harmadik fejezet szerint hinnünk kell abban, hogy ezek a szörnyszülöttek Isten haragjának az előjelei, de bízunk is kell az Istenben, hogy az igaz úton járó embereket nem hagyja el, különösen azt nem, „akit az ország fejévé választottak”.

A vers megérdemli, hogy teljes egészében leközöljük.

Aliud de eodem partu bicipite iudicium
ad Sereniss. Principem ac Dominum Gabrielem
Dei Gratia Regnorum Hung. et Transylvaniae
Princip. Sicul. Comitum¹⁷

Ergo biceps infans quae denotet omina quae
Cur sanum caput est unum vivoque colore,
Alterum at absurdo livet deforme nigrore?
Dicam non equidem scitabor Apollinis ora
Sed neque Cumaeo depromam carmen ab antro.
Historia est locuplex testis prudensque magistra.
Haec docet: instabilem converso cardine sortem
Mutari in peius regum divisaque sceptrum,
Quando biceps cunque est visus prodire sub auras.
Nam neque fert mundus binos super aethere soles
Nec duplex caput esse potest, iusto ordine, regno;
Imperitare duos monstrum est, rex unicus esto;
At bene habet. Pueri vivax caput exstitit unum.
Hungariae populo vivus rex imperet unus.
Esto procul caput, absurdo deforme nigrore,
Quod languens partes nunc has nunc vergit in illas.
Haec iniustitia est et fraus, et saeva tyrannis
Haec constare nequit, proprii est fraus criminis ultrix.
Tu mihi, Tu Gabriel, salve Augustissime Princeps
Et caput Augustum Augustali digne corona.

¹⁴ J. Cunradus: *Silesia togata*. Lignicii 1706. 59. 1.; J. D. Köhler: *Schlesische Kern-Chronicke I—II*. Nürnberg 1710—1711. II, 557. 1.

¹⁵ Christophorus a Trautenfeld néven mindkettőt csatolta a Relációhoz mint LXIII. mellékletet.

¹⁶ De Puero Bicipite in Pago Miczina agri Bistricensis XX. Julii an. MDCXX. nato iudicium extemporale. L. még a 4. sz. ábrát.

¹⁷ L. az 5—6. sz. ábrát.

A schlobitteni iratokból tehát gazdagodtunk egy eddig ismeretlen Bocatius-verssel; a Dornavius írta költemény és értekezés pedig árnyalja a Bethlen Gáborral kapcsolatos irodalmi körképünket. Ami pedig az OSZK két röpiratát illeti, az újabb adatok alapján most már majdnem teljes bizonyossággal kijelenthetjük, hogy az összeállítójuk nem Johannes Bocatius.

CSONKA FERENC

Adalékok két 17. századi naptárhoz. A Budapesti Római Katolikus Hittudományi Akadémia Pálos Könyvtára BBa 12 jelzetű műve borítójából kiáztatásra került egy magyar nyelvű prognosztikontörödék E-füzetének két levélpárja. A prognosztikon Johannes Manlius által 1587-től használt betűtípussal van szedve, melyet utóda, Farkas Imre is alkalmazott 1616-ig. A töredék a prognosztikon második részét tartalmazza, amelyben a szerző a holdfázisok időpontját ünnepekhez viszonyítva határozza meg, és időjárési jóslatokat fűz hozzájuk. Két latin chronostichon-sorral fejezi be. Közülük az első az 1609 évszámot foglalja magában. A másodiknak nagybetűi csak 1509-et tesznek ki, mert egy C betű tévesen kicsivel lett szedve. (Farkas Imre 1611-re nyomtatott naptára prognosztikonját szintén két egysoros chronostichonnal zárja, kétszeresen határozva meg a tárgy-évet.)¹

A holdfázisok és ünnepek egyeztetése naptárilag megfelel az 1609. évre érvényes új (Gergely-) naptárnak.² Azonban a holdprognosztikon csillagászatilag hibás, január 9-re holdfogyatkozást jelez tévesen, míg a júniusi valóságot nem említi.³ A holdfázisok dátumai is hibásak: pontosabban, ha azokat hónapban és napban fejezzük ki, tíz nappal korábbiak a Farkas Imre által használt új (Gergely-) naptár csillagászatilag helyes időpontjainál, vagyis hónapra és napra átszámítva az ó (juliánus) naptár szerint volnának csillagászatilag helyesek. Az ünnepekhez kötésük azonban tévesen az új (Gergely-) naptár szerint történt, ebből ered a tíznapos eltérés. Farkas Imre Keresztúrott 1609-re kiadott naptára ismert.⁴ Címlapján naptárát Bernhard Kracker asztrológus írásából magyarra fordítotttnak mondja. Ebben az eddig is ismert naptárrészben az ünnepek új (Gergely-) naptár szerint vannak megadva, ugyanúgy, mint a most kiáztatott prognosztikonban, azonban a naptárrészben közölt holdfázisok a prognosztikonnal ellentétben helyesek. Holdfogyatkozásokról pedig nem tesz említést.

Sajnos, erre az 1609-es évre nem maradt fenn más Magyarországon készült naptár (a debreceni és nagyszombati csak a sorozatban megjelentek alapján tételezhető fel).⁵ A naptárrész és a prognosztikon ellentmondásainak magyarázatául kínálkozik annak feltételezése, hogy Bernhard Kracker neve a címlapra csak hagyományból került, a csillagászati adatok pedig egy ó (juliánus) naptár szerinti, óra és napra szóló táblázatból származnak, melynek adatait a naptárrész összeállításánál helyesen alkalmazták, azonban a prognosztikon készítésénél a tíz nap eltérés figyelembevételéről megfeledkeztek.

Az Országos Széchényi Könyvtár RMK I 414a jelzetten levő, 1609-re szóló és Keresztúrott, Farkas Imre által nyomtatott naptár mellett őrzött E-fvjelű, csonka (négy ép, két hiányos levélből álló) prognosztikon három betűtípusa nem illik Farkas Imre nyomdakészletébe.

¹ RMK I 430 RMNy 998

² SZENTPÉTERY Imre: *Oklevéltani naptár*. Budapest, 1912. Repr. Bp. 1974.

³ Ponori Thewrewk Aurél szíves szóbeli közlése.

⁴ OSZK RMK I 414a RMNy 972

⁵ RMNy 969 és 973

A prognosztikont együtt találta meg az említett naptár B-füzetével egy céhlevél borítójában Schönherr Gyula.⁶ A B-füzet folytatása a Magyar Nemzeti Múzeum akkori Könyvtárában annak idején már meglevő, címlapot is tartalmazó, 1609-es évre készült keresztúri kalendáriummrésnek⁷ — az azonos helyről előkerült prognosztikonnak a B-füvtől eltérő papírára és betűtípusaira már Schönherr Gyula is utal az említett ismertetésben — a Könyvtár a naptárrészt tartalmazó B-füzetet és a vele együtt talált prognosztikonrészt, a nem teljes E-füzetet együtt kapta meg tőle ajándékba,⁸ és azóta is egy jelzeten, összetartozó műként őrzi. A prognosztikon egyetlen megmaradt lapnyi, a holdfázisokat az ünnepekhez kapcsoló része alapján ez a töredék Szentpétery Imre Oklevéltani Naptárával számolva vonatkozhatik az 1591, 1675, 1686 (24. naptártábla), illetve szökőév esetén az 1664 (23. naptártábla) évre, továbbá az 1607, 1618, 1629 és 1691 közönséges (25. naptártábla) és az 1596 szökőévre (24. naptártábla), valamint az 1653 és 1659 közönséges (23. naptártábla), végül az 1648 szökőévre (22. naptártábla), valamennyit az új (Gergely-) naptár szerint értve.

A 16–17. századi magyarországi nyomdák betűtípusainak készülő nyilvántartása a prognosztikontöredék két antikva betűtípusát Nagyszombatban használatosnak mutatja (a kurzív típus a nyilvántartásban eddig még nem szerepel).

A prognosztikonnak a holdfázisokat az ünnepekhez kapcsoló részét összevetettük a szóbajöhethető évekből az OSzK-ban található nagyszombati megjelenésű naptárakkal, és pedig az 1591-re,⁹ 1596-ra,¹⁰ és 1607-re szólókkal.¹¹ Az első kettőhöz, bár mindhárom betűtípus előfordul bennük, a prognosztikon nem kapcsolható sem formailag, sem tartalmilag. Felépítése, adatközlési módja, stílusa és helyesírási jellegzetességei egyébként megegyeznek a nagyszombati naptárakéval. Az 1607-re szóló nagyszombati naptárból egyedül (prognosztikon nélkül) meglevő naptárrész holdadataival összevetve, töredékünk — két sajtóhibával¹² — mind a hat holdadatában egyezőnek bizonyult.

A fentiek alapján ez az 1609-re szóló keresztúri naptár mellett őrzött prognosztikontöredék a krakkói forrásokból fordított és Nagyszombatban kiadott naptárak sorába illik, és részben kiegészíti az 1607-re szóló,¹³ eddig csak naptárrészában ismert töredékes példányt.

ZSIGMONDY ÁRPÁD—ZSIGMONDY ÁRPÁDNÉ

Egy Bessenyei-mű sajtóviasshangja 1773-ban. Az alábbiakban Bessenyei egyik korai munkájáról, az 1773-ban Pozsonyban megjelent hitvédelmi mű (*A' Szent Apostol Tamás mint ellene állhatatlan bizonyosága a' Jesus Kristus istenségének a' kereszttyén vallás igazságának a mai hitetlenek ellen; melly egy tanító-beszédben tartatott Prágában Karátson hava 12-ikén 1772.*) fordításáról a *Pressburger Zeitung* rövid ismertetését szeretnénk közreadni. E „kritikai” viasshang jelentőségét és érdekességét nem is annyira a recenzió tartalma — hiszen azt kritikának egyáltalán nem, ismertetésnek is csak némi jóindulattal nevezhetjük —, hanem maga az a tény biztosítja, hogy valószínűleg ez volt az első olyan közlemény, amely Bessenyei egyik művéről a hazai sajtóban napvilágot látott. Bár e fordítását mege-

⁶ *Magyar Könyvszemle* 1894. 347. lap

⁷ Lásd 4. jegyzet

⁸ Gyarapodási napló 1894. évi 1900. tétel: „Dr. Schönherr Gyula ajándéka Bp. Az 1609-ki keresztúri naptár B. E. ívei. 2 ív.”

⁹ OSzK RMK I 249a RMNy 649

¹⁰ OSzK RMK I 284c RMNy 764

¹¹ OSzK RMK I 408a RMNy 946

¹² Január első és második holdadatánál a percekben, ami az utóbbiban számjegycserével, az előbbiben pedig a tétel elvételével magyarázható.

¹³ Lásd 11. jegyzet

lőzték az előző év folyamán megjelent nevezetes drámái (*Ágis tragédiája*, *Hunyadi László tragédiája*) és verses munkái (*Az embernek próbája*, *Az eszterházi vígasságok*), de mivel ezeket Bécsben adták ki, nem kaptak visszhangot az egyébként is még nagyon szerény korabeli hazai sajtóban.

E fordítás viszont — amely egy ismeretlen hitszónoknak 1772. december 12-én Prágában Krisztus istenségéről tartott prédikációját tartalmazta magyarul — Pozsonyban a Landerer-nyomdában készült, és ezért eleve több esély volt arra, hogy felfigyeljen rá az ugyanott megjelenő, akkor még egyetlen magyarországi újságunk, a *Pressburger Zeitung*. Annál is inkább megtehetette ezt Karl Gottlieb Windisch lapja, mert ezt is ugyanaz a kiadó nyomdász adta ki, mint Bessenyei fordítását: Landerer Mihály. Ismeretes a sajtó egyetemes történetéből, hogy az újságkritika részben azokból a kis híradásokból, közleményekből bontakozott ki, amelyeket a kiadók egy-egy új könyv megjelenését hírül adó hirdetésként tettek közzé. Minden valószínűség szerint itt is ilyesmiről lehetett szó: Landerer saját kiadásában megjelenő lapjában tájékoztatni akarta az újság olvasóit az ugyancsak az ő nyomdájában kiadott Bessenyei-műről.

Az új könyvek hírül adása ekkor sokszor kimerült a szerző, a cím és a mű árának közlésével. Annak, hogy Bessenyei e fordítása esetében nem szorítkoztak csak ezekre a sovány adatokra, hanem bizonyos tájékoztatást adtak a könyvecske létrejöttéről és tartalmáról is, az is oka lehetett, hogy a kiadvány megjelenése mögött — miként ez a Bevezetőből kitűnt — maga Mária Terézia állt. Ezért nyújtott tájékoztatást a recenzió még Bessenyei előszavának legfontosabb pontjairól is, külön kiemelve, hogy az akkor még református fordító szerint e mű minden keresztény — tehát a kálvinisták számára is — ajánlható, akik készen állnak Krisztus istenségének védelmezésére. Bessenyei ugyanis, szinte előre érezve hitfelekezetének rosszallását e katolikus mű lefordítása miatt, szükségesnek érezte e mű felekezeti felettségét hangsúlyozni. Ennek kiemelése, valamint az a körülmény, hogy az ismertetés a mű tartalmi értékei mellett hangsúlyozta annak sikeres nyelvi és stílusbeli megoldását is, arra enged következtetni, hogy olyan személy írhatta, aki kellően ismerte a kiadvány születésének körülményeit, a fordítót, és jól tudott magyarul. Ilyen lehetett maga a szerkesztő, Windisch is, de talán még valószínűbb a feltételezésünk, ha Kollár Ádám Ferencre gondolunk. Ő volt az, aki miként korábban az *Ágis tragédiáját*, Bessenyeinek ezt a művét is pártolólág terjesztette — az uralkodónő által eleinte kifogásolt előszóval együtt — Mária Teréziához. Eloszlatta azon aggodalmát, hogy az író dicséretét egyesek hízelkedésre magyarázhatják, és egyáltalán, nagy elismeréssel nyilatkozott a fordítóról és munkájáról egyaránt.¹

Az ismertetés a *Pressburger Zeitung* 1773. június 9-i, 46. számában, a „Gelehrte Anzeigen” című rovatban jelent meg. A végén arról is tájékoztatta az olvasókat, hogy a könyv a kiadónál 10 krajcárért kapható. A fent említett iratváltás a kézirattal kapcsolatban 1773. április 16. és április 19. között folyt le Mária Terézia és Kollár Ádám között. A mű ezt követően rövidesen — május végén, június elején — már meg is jelenhetett, hiszen, mint láttuk, június 9-én már recenzió jelent meg róla.

A *Pressburger Zeitung* ismertetése így hangzott:

A' szent Apostol Tamás mint ellene állhatatlan Bizonysága a' Jesus Kristus Istenségének a' keresztényen vallás Igazságának a mai hitetlenek ellen; Melly egy Tanító-Beszédben tartatott Prágában Karátson Hava 12ikén 1772. Most pedig Németből Magyarra fordítatott Bessenyei György által.

Diese Rede ist auf Allerhöchsten Befehl Ihrer K. K. Ap. Majestät aus dem Deutschen übersetzt worden. Der Herr Uebersetzer freuet sich in der Vorrede, daß ihm eine Beschäf-

¹ HALÁSZ Gábor: *Két Bessenyei-dokumentum*. ItK 1933. 296—298.; CSÓKA J. Lajos: *Bessenyei György és a bécsi udvar*. Pannonhalma, 1936. 6—7.

tigung zu Theil worden ist, die dem Christenthume Ehre macht. Er wünscht daher, daß dieses Stück auch von seinen (nämlich reformirten) Religionsverwandten und von allen übrigen Christen möge gelesen werden, da in demselben nur der Gottheit Christi das Wort geredet wird, die wir doch verbunden sind bey jeder Gelegenheit auf das kräftigste zu vertheidigen. — Außer dem Inhalte empfiehlt sich dieses Werkchen auch noch durch die Schreibart, äußere Gestalt und ist bey dem Verleger vor 10 kr. zu haben.

KÓKAY GYÖRGY

Pompéry János, a cenzúra és a horvátok. „Jó ember és ügyes szerkesztő” — jellemezte Jókai egy testvéréhez küldött levelében Pompéry Jánost.¹ Egy 1872-es felolvasásában pedig az 1840-es évek fiataljai között kitüntető helyet adott neki: „úrias magatartása elárulá a Pegazus sportsmenét. Lyrája, prózája mindig oly kifogástalan csinnal dicsekedett, mint tolettje, s a szépek szalonjaiban nem kevésbé kedvelt vendégek voltak költeményei, mint szerzője.”² Szépirodalmi alkotásairól elnéző mosollyal nyilatkozik Ágai Adolf, aki egyébként politikai íratiról, levelezéséről emlékezik meg nagy becsüléssel.³ Joannovics György⁴ tanítványának vallotta magát, ő mondta el az Akadémián az emlékbeszédet Pompéryről. Ez az emlékbeszéd lett forrása később valamennyi lexikonnak, cikknek. Érdeme Joannovics írásának, hogy közli Pompéry műveinek bibliográfiáját, viszont nem tartozott feladatai közé Pompéry szerkesztői-újságírói tevékenységének részletes taglalása. Nem is lehetséges ez másképp, mint a *Pesti Napló*, majd a *Magyarország* alapos tanulmányozása után, valamint levelezésének feldolgozásával. Tény, hogy az 1840-es esztendő lapjaiban már találkozunk műveivel, munkatársa az *Athenaeumnak* (itt debütál), majd Frankenburg Életképeinek, viszonylag hamar lesz munkatársa a *Pesti Napló*nak, levelezője az *Ostdeutsche Post*nak. Újságírói, szerkesztői sikerét alighanem ama tulajdonságainak köszönhetette, amelyekről Ágai Adolf írt: „kitűnő társalgó, éles megfigyelő volt”.⁵ Ez utóbbihoz tartozik, hogy kiválóan válogatta meg munkatársait. Igen tanulságos ebből a szempontból Szilágyi Sándorral való levelezése. A *Magyarország* c. lap indulásakor kéri Szilágyit, hogy álljon mellé „a kezdet nehézségei közt”, és később is jó szerkesztői-baráti kapcsolatot tart fenn Szilágyival.⁶

Az 1860–61-es esztendő egyébként is pompás alkalmakat adtak az újságíróknak: az országgyűlés eseményei, a megyegyűlések fordulatai, az éles viták, a reménykedések, majd a csalódás: egyként ösztönözték a tollforgatókat, a szerkesztőket, valamint a nem hivatásszerű újságírókat, a tudósítókat.⁷

Nyilvánvaló, hogy Horvátország sorsa, az ottani országgyűlés, az ottani megyegyűlések állásfoglalásai is izgatták a magyar olvasókat. A horvátországi megyék tudósítói is elküldték magyar lapokba beszámolóikat, de a horvát (és szerb) sajtóból is gyakran közöltek fordításban, kivonatban cikkeket, értekezéseket a magyar újságok. Természetesen több ízben került sor polémiára is, annak ellenére, hogy a horvát–magyar közeledés éppen úgy, mint a szerb–magyar közeledés úgy, ismét napirenden volt.

¹ Jókai Mór *Levelezése II. k. Bp., 1975. 7.*

² JÓKAI MÓR: *Az én kortársaim. A Kisfaludy Társaság Évlapjai Új folyam 7, 1871–1872, 239–280. (Az idézet a 250. lapon)*

³ ÁGAI ADOLF: *Pompéry János*. In: Por és hamu. Bp., 1892. 94–111.

⁴ JOANNOVICS GYÖRGY: *Emlékbeszéd Pompéry János a M. Tud. Akadémia levelező tagja felett*. Bp., 1887.

⁵ ÁGAI: i. m. 97.

⁶ OSZK Kézirattára, Fond IX 488.

⁷ E kérdésekről monografikusan: SZABAD GYÖRGY: *Forradalom és kiegyezés választútján (1860–1861)*. Bp., 1967.

Pompéry János, az ügyes szerkesztő, az általa szerkesztett *Magyarország* c. lapjában egyként közölte a horvátországi megyei tudósítók írásait, valamint a horvátból készített fordításokat. Éppen egy horvátországi tudósítás miatt (is) gyúlt meg a baja a hatóságokkal. A Zágráb megyei feliratot nem közölte, sőt, kellemetlensége is volt emiatt. Levélben tájékoztatta erről a tudósítót. Előzményképpen kívánczik ide néhány hír: a november 25-i Zágráb megyei közgyűlésről a Pozor alapján közölt tudósítást, november 30-án a zágrábi német újságból vesz át cikket. December 8-án megtudjuk, hogy Verőce megye nov. 28-i vitája igen heves volt (itt a *Pester Lloyd*-ot jelöli forrásul a szerkesztő), majd rövid hírben számol be arról, hogy Zágráb megye fölirata az újoncsozás ügyében e hó (t. i. december) harmadikán küldetett Bécsbe.

A Zágrábi Nemzeti és Egyetemi Könyvtár Kézirattára őrzi Pompéry János egy levelét Dragojlo Kušlanhoz, amelyben az előbb említett kellemetlenségről ad hírt.⁸

A borítékon a címzés a következő:

Báró Kuslan Károly
urnak, t. Zágráb vármegye
főjegyzőjének

tiszt.
Zágrábban

A *Magyarország* c. lap „cégjelzéses” levélpapírján írja Pompéry:

Tisztelt Báró ur!
Hogy helyzetünk nyomorúságos volta felől önnek
fogalma legyen, tudatom, hogy mind
lapomat, mind a P.(esti) Naplót a mult
éjjel lefoglalták a zágrábmegyei fel-
irat miatt. Ide rekesztem a lap-
pol(!) kitörült hasábot.
Tisztelettel maradok

Pest, dec. 11. 1861.

kész szolgálja
Pompéry J.

Mellékletként ott a lapból kivágott cikk: „Zágrábmegye fölirata az újoncsozás ügyében.” A cikket b. Kuslan Dragojlo „jegyezte”.

A *Magyarország* 1861. december 12-én aztán az alábbi híradást tette közzé:

„Zágrábmegyének az újoncsozási ügyben tett felírása a „Pozorban” és „Ost und West”-ben megjelent. Ugyane megye, mint tudjuk, a legfőbb törvényszéknek nem Bécsben, de Zágrábban föllállítása iránt is fölírt.” A továbbiakban néhány részletet közöl a szerkesztő a feliratról.

Ez az apró epizód lényegében jól jellemzi a kezdődő „provizórium” sajtóviszonyait, melyekről azonban akkor kapunk teljes képet, ha hozzávesszük, ki mindenki került börtönbe valamiféle sajtóvétségért. Jókai jól ismert esete mellé a Pompéry Jánosé is oda kívánczik.⁹

Pompéryt a Zágráb megyei tudósítás miatt támadt affér nem tántorította meg. A lap hangvétele egyelőre nem változott, a horvát ügyek ismertetése sem szenvedett kárt.

FRIED ISTVÁN

⁸ Nacionalna i Sveučilišna Biblioteka Zagreb. Kézirattár, R 5867

⁹ *Magyarország története 1848–1890. I. kötet.* Bp., 1979. 697–698.

A kárpát-ukrajnai magyar könyv- és lapkiadás, nyomdászat és könyvkereskedelem 1918–1980-ig. Az első világháború után bekövetkezett államjogi rendezés a Csehszlovák Köztársaság keretébe utalta az egykori Észak-Keleti Felvidék területét, déli sávján — Ungvártól Técsőig — jelentős számú magyar lakossággal.¹ Eladdig e területnek intézményes könyvkiadása nem volt, sajtója általában vidékies, jórészt dilettáns színvonalon mozgott, és könyvkereskedelme sem játszott fontos szerepet, feladata szerény, provinciális igények kielégítésében merült ki. A Budapestről mint művelődési középponttól való függőség talán sehol az országban nem jelentkezett olyan szembetűnő formában, mint éppen ezen a területen. Ezért 1918 után számottevő hagyományok nélkül kellett e terület magyar nyelvű könyvkiadását, sajtóját, nyomdászatát és könyvkereskedelmét megteremtteni, szoros összhangban a szomszédos Szlovenszko magyarságának azonos igényeivel, ahol lényegében hasonló helyzetből indultak ki.

Kárpátalja — mostani nevén Kárpát-Ukrajna, ottani hivatalos nevén az Ukrajnai SzSzK Kárpáton túli területe — és a vele összefüggő Szlovenszko lakossága — ellentétben az autark gazdasági, társadalmi és művelődési életet élő Erdély lakosságával — 1918-ig szervezetlenül, más és más gazdasági erővonal hatókörében élt. E népdarab művelődési igénye ennek megfelelően különböző irányú és szintű volt, s az első időkben csaknem kizárólag a sajtó iránt nyilvánult meg. Elvágva korábbi művelődési középpontjától, elsődlegesen helyi erőforrásokra utalva indult meg a magyar nyelvű lapok, majd könyvek kiadása is.

A szellemi és műszaki feltételek rendkívül szerények voltak, semmiképpen sem pótolták az egykori magyar főváros színvonalát. A városokban kisebb nyomdaüzemek látták el 1918 előtt a helyi szükségletet, és ezek szolgáltak műszaki alapjául a helyi lapok kiadásának 1918 után is. A fejlődés igen lassú volt. A nyomdák java részében kéziszedés folyt, a nyomógépek, gyorssajtók elavultak voltak. Szedőgépekre a nyomdák csak a terület három nagyobb városában tettek szert, de még a harmincas évek közepén is csak Ungvárnak volt 5 Linotyp szedőgépe (tíz szakképzett szedővel), Beregszásznak 1 Linotypje (1 szedővel) és Munkácsnak 1 Typographja (1 szedővel).

A Kárpátalján működő nyomdák száma 1918–1938 között, illetve 1945-ig 35 volt. Ezek nagyobb része árszabályhű üzem volt (20), kisebb része árszabályközösségen kívül állt (15). Magában a fővárosban a következő nyomdák működtek:

1. Státni tiskárna (Állami Nyomda). A csehszlovák állam, illetve kormány érdekeit szolgáló és az általa támogatott kiadványokat állította elő cseh, ukrán és magyar nyelven.

2. Földesi Gyula Könyvnyomdája. Kiadói joggal is rendelkezett. Magyar és ukrán könyvek és időszaki kiadványok (hetilapok) kiadásával és nyomdai előállításával foglalkozott. Jelentős mennyiségben készített ósláv betűkkel nyomtatott, orosz nyelvű imakönyveket.

3. Kreisler Géza (Ung megyei) nyomdája. Gyenge teljesítőképességű kisüzem volt. A *Grimász* című humoros hetilapot állította elő. Egy ideig az *Új Közlöny*, a *Keleti Újság* és a *Kereskedők és Iparosok Lapja* nyomtatását végezte.

4. Lám Elemér Rt. Kő- és könyvnyomda, dobozgyár. Kiadói joggal rendelkezett. Előállította az *Új Közlöny* (korábban *Ungvári Közlöny*), *Keleti Újság* napilapot. Kiadta több szlovenszko és kárpátaljai haladó író művét. Dobozait főként ausztriai, lengyelországi, magyarországi és romániai gyógyszerterek részére készítette.

5. Skolnaja pomoscs (Iskolasegély Nyomda). Ebben az üzemben zömmel tankönyvek és a Csehszlovákiai Kommunista Párt ukrán, orosz, cseh és magyar nyelvű kiadványai

¹ E földdarab magyar nemzetiségű lakossága az államfordulat idején 103 810 lélek volt. (Révai Nagy Lexikona, XX., 754. l.)

készültek. Az időszaki magyar sajtókiadványok közül itt készült a párt magyar nyelvű hetilapja, a *Munkás Újság*, továbbá a különböző társadalmi és politikai szervezetek kiadásában megjelenő *Kárpáti Vadász* és a *Néplap*. A harmincas években Hidas Antal fordításában itt nyomtatták biblíanyomó papíron *A Szovjetunió alkotmányja* című kiadványt.² E nyomda 1941-ben a Kárpátaljai Tudományos Társaság tulajdonába ment át.

6. Svoboda Nyomda. A Csehszlovákiai Szociáldemokrata Párt ukrán, magyar és szlovák nyelvű kiadványait nyomtatta, továbbá tankönyveket állított elő a kárpátaljai iskolák részére.

7. Unió Rt. A görög katolikus püspökség támogatásával és ellenőrzésével működött. Egyházi inakönyvek kiadási jogával rendelkezett. Különböző nyelvű folyóiratok nyomdai előállítását végezte, köztük a *Görögkatolikus Szemlét* és a *Magyar Gazdát* nyomta. E nyomdát később a Novina csehországi érdekeltség vette át. 1938 novembere után az épületet és a nyomda szerény felszerelését Miravcsik György vásárolta meg.

8. „Viktoria” Nyomda, tulajdonos Hornyák Sándor. Kis példányszámú könyvek és különböző időszaki sajtókiadványok nyomtatását vállalta. E nyomdában készült a Kárpáti Magyar Hírlap és a Zsidó Néplap.

9–12. Még négy kisebb nyomda működött a csehszlovák érában Ungvárott, amely részben szláv (Miravcsik György, Bazil Rend Nyomdaja), részben jiddis nyelvű (Gellis Mózes) nyomtatványokat készített, vagy plakátok előállításával (Muzika litográfiai üzeme) foglalkozott.

A terület fővárosán kívül Beregszásznak 5 (Karpattia, Merkur, Engel Gyula, Gelbermann Herman és Klein Sámuel), Munkácsnak 7 (Gross Testvérek, Róth Mór és társa, Welber A., Grünstein Mór, „Pannónia”, „Kálvin”, Meisels Bernát), Husztnak 4, Nagyszőlősnak 2, Ilosvának, Nagybereznának, Szolyvának, Ökörmezőnek, Técsőnek 1–1 nyomdája volt. Ezek általában kis teljesítőképességű üzemek voltak, és kizárólag a helyi igényeket elégítették ki.

Kárpátaljának intézményes könyvkiadása sem az államfordulat előtt, sem az első Csehszlovák Köztársaság időszakában — 1918–1938 — között nem volt. Kiadói joggal rendelkeztek ugyan a nagyobb teljesítőképességű, kellő anyagi eszközök birtokában levő nyomdák, mint a már említett Földesi Gyula könyvnyomdája, a Lám Elemér Rt., az Állami Nyomda, továbbá a „Viktória” Nyomda, a Skolnaja pomoscs nyomda stb., de könyvek kiadására — talán a tankönyvek kivételével — általában csak akkor vállalkoztak, ha a szerző előlegezte a kiadás költségeit teljes egészében vagy legalább részben. Ez a gyakorlatban úgy alakult, hogy a szerző az általa szétküldött előfizetési felhívások alapján befolyt összegeket vagy azok egy részét a nyomdatulajdonos rendelkezésére bocsátotta, vagy pedig — ha birtokában volt a könyve kiadásához szükséges pénzeszközöknek — a nyomdaköltségek fedezésére előre lefizetett bizonyos összeget. Így jelent meg például Mécs László: *Hajnali harangszó* című verskötete 1923-ban a Földesi Nyomda „kiadásában”, továbbá Rác Pál: *A rongyszedő ember és más elbeszélések* (1919) és *Furcsa emberek* (1924) című elbeszéléskötete, valamint az ungvári *Gyöngyösi Irodalmi Társaság Évkönyvének* IV. kötete (1918) ugyanennél a kiadónál, vagy Sáfáry László: *Lenkiület* (1931) és *Verhovina* (1935) című verskötete a munkácsi Welber bérelt nyomda, illetve Typographia nyomda „kiadásában”.

Nyilván hasonló feltételek alapján látott napvilágot az ungvári Unió Rt. kiadásában Mitrák Sándor: *Magyar—orosz szótára* (1920 l.) 1922-ben, amelynek első, *Orosz—magyar szótár* (846 l.) című kötetét ugyancsak Ungvárott nyomtatták 1881-ben, id. Fésüs József nyomdájában.

² E kiadvány szövegét Lozsánszky Ferenc szedte díjtalanul, hogy munkájával hozzájáruljon a CSKP propagandatevékenységéhez.

A Skolnaja pomoscs nyomda állította elő Kovács Károly: *Megtévesztők és megtévesztettek* (1935) című vitairatát, amelyben a szerző Fábry Zoltánnal, Barta Lajossal és a Sarló több élvonalbeli tagjával polemizált.

Viszonylag sok könyvet adott ki a Lám Elemér Rt. Kő- és könyvnyomda is. Ott készült a többi között Barta Lajos válogatott műveinek ötkötetes sorozata,³ Fényes Samu: *Az antiszemitizmus elemzése* (é. n.) című monográfiája, a Hamvai Kun István szerkesztette *Kárpátaljai Magyar Almanach* (1924), Kiss József: *Legendák a nagyapámról* (1927) című verses elbeszélése, Kiss László: *A nagy párbaj* (1933) című verskötete, Móra Ferenc előszavával stb.

Hasonló tevékenységet fejtett ki az ungvári „Viktória” Nyomda, a beregszászi Merkur Nyomda. Az előbbi állította elő a mártírhaltalt halt Prerau Margit: *Minden pária nevében* (é. n.) című verseskötetét, az utóbbi pedig Sütő Kálmán: *Lelkeket jöttem venni* (1936) című versgyűjteményét.

A hírlapkiadás az első Csehszlovák Köztársaság éveiben soha nem tapasztalt méreteket öltött. Csaknem minden valamire való nyomda arra törekedett, hogy „lapja” legyen (akár a saját, akár más tulajdonában), mert a lap nemcsak rendszeres foglalkoztatottságot és pénzbevételt jelentett, hanem reklámul is szolgált, felhívta a közönség figyelmét a nyomdára, köztudatban forgott a nyomda neve. Kárpátalja — ezért is, de másért is — valósággal tobzódott napi- és hetilapokban. Se szeri, se száma nem volt a különböző pártok és érdekcsoportok pénzelte sajtóvállalkozásoknak. Szinte lehetetlen volt kiigazodni a húszas—harmincas években abban a dzsungelben, amelyet a kárpátaljai sajtó képviselt.

Az államfordulat bekövetkeztéig, tehát 1918—19-ig Kárpátalja hírközlés szempontjából elsősorban a budapesti napi- és hetilapokra, valamint folyóiratokra volt utalva. A helyi hírszolgálat csupán néhány vidéki színvonalú hetilap közvetítette a lakosság részére. Ilyen volt a tizenkilencedik század hatvanas éveiben alapított, 1867-ben indult *Ung*,⁴ amely — mint az Ungmegyei Gazdasági Egyesület hivatalos közlönye — minden vasárnap délben és szerdán reggel nagy rotációs alakban (47,5 × 31,5 cm), 8 lapon jelent meg. Ungvár másik hetilapja, az ugyancsak 1867-ben indult *Ungvári Közlöny* volt, amely eleinte minden csütörtökön, 11. számától kezdve azonban vasárnaponként látott napvilágot 4 lapon.⁵ A néhány évtizeddel később, 1908-ban létesített *Határszéli Újság* minden hétfőn d. u. 5 órakor jelent meg, 12 lapon.⁶ A terület többi városának — Beregszásznak, Munkácsnak, Nagyszőlősnak stb. — is megvolt a maga hetilapja.⁷ Az első világháborút követő területrendezés után e lapok legtöbbször — politikai vagy anyagi okokból — megszűnt. 1929-ben ugyanerre a sorsra jutott a *Határszéli Újság* és a *Munkács* is.

A budapesti napilapok helyét eleinte a bécsi magyar emigránsok szerkesztette *Bécsi Magyar Újság*, majd a Csehszlovákia nagyobb városaiban — Kassán, Pozsonyban, Prágában — sorra meginduló napilapok foglalták el, elsősorban a *Kassai Napló*, a *Kassai Újság*, továbbá a *Kassai Munkács*, a *Prágai Magyar Hírlap*, a *Reggel*, és később, a harmincas években a Pozsonyban, illetve Moravská Ostravában megjelenő *Magyar Újság* és *Magyar Nap*.

³ *A sötét ujj* (reg., 1930), *A zöld ember* (kisreg., 1930), *A múlt* (reg., 1930), *Lélek* (elb., 1931), *Tavaszi mámor és más drámák* (1931).

⁴ *Ung* — Társadalmi lap, Ungvár, 1867—1919. E lapnak két rövid életű elődje volt: 1861—62-ben a Kárpáti Hírnök és 1863—66-ban a Felvidék.

⁵ *Ungvári Közlöny* — Hetilap, 1867—1919. Eleinte mint vegyes tartalmú hetilap, 1869-től mint ellenzéki politikai vegyes tartalmú lap, 1913-tól mint politikai újság és 1917-től pedig mint napilap jelent meg 4, majd 8, majd ismét 4 lapon.

⁶ *Határszéli Újság* — Politikai hetilap, Ungvár, 1908—1929.

⁷ *Munkács*, Munkács, 1884—1928; *Munkácsi Hírlap*, Munkács, 1906—1919. — *Bereg*, Beregszász, 1879—1919. — *Ugocsa*, Nagyszőlős, 1883—1919.

Kárpátalja dolgozó tömegeinek, a városi munkásságnak és a falusi szegényparasztságnak az Ungvárott megjelenő *Munkás Újság* volt a sajtóorgánuma. Ennek elődje az 1919. január 12-én indult *Ungvári Munkás* volt. Ez a lap 1920 elejétől *Munkás Újság* címmel mint a Nemzetközi Szociáldemokrata Párt ungvári csoportjának és az ungvári Munkás-tanácsnak, 1921 márciusától pedig mint a CsKP III. Internacionálé szekciójának hivatalos lapja jelent meg — a cenzúra önkénye következtében hosszabb-rövidebb megszakításokkal — egészen 1938. október 23-ig. Szlovákia és Kárpátalja déli részének Magyarországhoz való csatolása küszöbén ugyanis kénytelen volt megjelenését önként megszüntetni.

A Bálint Miklós szerkesztésében 1921 áprilisától 1938 októberéig megjelent *Keleti Újság* (eleinte *Ruszinszkói Napló*) és a Havas Emil szerkesztette *Új Közlöny* (1921 — 1938) a szabadelvű polgárság, a városi iparosok és kereskedők lapja volt. Mindkét kiadvány — jelentős kormánytámogatással — napilapként jelent meg.

A csehszlovák kormánnyal szemben ellenzékben levő jobboldali magyar pártok hivatalos sajtószerveként csaknem minden magyarlakta városban megjelent egy-két hetilap. Ilyen volt a húszas évek közepéig Ungvárott megjelenő *Határszéli Újság*, továbbá a Magyar Jogpárt hivatalos lapjaként 1922. július 5-től november 4-ig, betiltásáig megjelenő *Ungvári Közlöny* és végül a Rácz Pál szerkesztette *Kárpáti Magyar Hírlap*, amely eredetileg — 1919. november 13-án — *Kárpáti Napló* címmel indult, 1920. augusztus 3-tól *Ruszinszkói Magyar Hírlap* címmel jelent meg a húszas évek második feléig, amikor is a „Ruszinszkói” szó használatát rendeletileg megtiltották. Beregszászon a Magyar Nemzeti Párt hetilapjaként adták ki a *Beregi Újság*ot dr. Bodáky István és dr. Polchy István szerkesztésében, amely 1926—1938 októberéig *Kárpáti Magyar Gazda* címmel jelent meg. Munkácson R. Vozáry Aladár szerkesztésében látott napvilágot az *Óslakó* című hetilap és dr. Simon Menyhért szerkesztésében — ugyancsak hetilapként — a *Kárpáti Híradó*, amely később napilappá alakult át.

A napi- és hetilapok mellett megjelent Czabán Samu szerkesztésében Beregszászon *Jó Barátom* címmel 1927—1929-ig kéthetenként egy képes gyermeklap és ugyancsak az ő szerkesztésében *Új Korszak* címmel 1933—1936-ig egy haladó szellemű tanügyi folyóirat is. Mindkét kiadvány hasznos szerepet töltött be a gyermekek nevelése, illetve a tanügyi dolgozók tájékoztatása terén.

Kárpátalja városaiban 1918—1938 között — nem számítva az idegen nyelveken megjelenő sajtókiadványokat — összesen mintegy hetven újság — főleg hetilap — jelent meg. Ezeket különböző politikai pártok vagy pénzügyi érdekeltségek tartották fenn és támogatták anyagiilag. Valóságos újságdömping volt e területen ebben az időszakban.

*

Az 1938 őszen lezajlott határrendezés után több kárpátaljai nyomda megszűnt, illetve beolvadt más nagyobb nyomdaüzembe. 1944-ben a tizenkét ungvári nyomdából már csak hét létezett.⁸ Jelentősen megritkult a megváltozott körülmények következtében a Kárpátalján megjelenő időszaki kiadványok száma is. A hetilapok általában megszűntek, vagy átalakultak napilapokká. A *Kárpáti Magyar Hírlap* Kováts Miklós és Rácz Pál szerkesztésében napilapként jelent meg. Az ugyancsak napilappá átalakított *Kárpáti Híradó*

⁸ Megszűnt a Svoboda Nyomda, Muzika litográfiai üzege, a Gellis Mózes nyomda, a Skolnaja pomoscs (Iskolasegély Nyomda) pedig a M. Kir. Állami Nyomdába, az Unió Rt. a Novina érdekeltségébe kerülése után Miravcsik György nyomdájába olvadt be. A Lám Elemér Rt. 1939 után Ruszin Sajtó Kft. néven működött tovább.

pedig 1941-től — mint a kormány szócsöve — a Magyar Kir. Állami Nyomda ungvári kirendeltségének előállításában Ungvárott jelent meg. Szerkesztőként és kiadóként továbbra is dr. Simon Menyhért jegyezte a lapot, noha sok beleszólása akkor már nem volt.

A könyvkiadás is megszűnt, csak magánkiadásként jelent meg időnként egy-egy kiadvány. Változás ezen a téren csak 1941-ben következett be, amikor Kozma Miklós kormányzói biztos kezdeményezésére és hathatós támogatásával létrejött a Kárpátaljai Tudományos Társaság, amelynek égisze alatt megteremtődtek a magyar—orosz (ruszin) és magyar nyelvű könyvek intézményes kiadásának a feltételei. Részben szépirodalmi, részben ismeretterjesztő és tudományos kiadványok láttak napvilágot e kiadó kiadásában, csaknem kizárólag kárpátaljai szerzők tollából. Magyar—orosz (ruszin) nyelven népkönyvtár indult meg, amelynek keretében kiadták három kötetben a kárpátaljai népmeséket, magyar nyelven pedig Szláv írók címmel indult egy sorozat, amely a kárpátaljai népköltészetnek és írónak bemutatását tűzte ki célul. E Társaság kiadásában látott napvilágot ebben az időszakban *Зоря-Найнал*⁹ címmel a Társaság negyedévenként megjelenő kétnyelvű tudományos folyóirata francia és német nyelvű összefoglalókkal.

* * *

Az 1944. október végén bekövetkezett felszabadulással merőben új korszak vette kezdetét, amely egyik napról a másikra felszámolta a jobboldali sajtótermékek kiadásának lehetőségét. A terület több mint egy évig Csehszlovákia államkötelékéből kiszakadva, Kárpátontúli Ukrajna (Zakarpatszka Ukrajina) néven állt fenn, kérve a Szovjetunió legfelsőbb állami szervétől, hogy fogadja e területet az Ukrán Szocialista Szovjet Köztársaság kötelékébe. Erre az aktusra a Csehszlovák Köztársaság és a Szovjetunió között létesített államközi szerződés ratifikálása után, 1946 januárjában került sor. Ezzel a döntéssel mintegy 160 000 magyar ajkú lakos került szovjet fennhatóság alá. E népdarab kulturális ellátására megfelelő intézkedések történtek. A terület könyv- és lapkiadásának műszaki alapjául szolgáló nyomdaipart állami kezelésbe vették és átszervezték. Ungvárott a volt Kárpátaljai Tudományos Társaság nyomdáját könyvnyomdának, a Miravesik György (azelőtt Iskolasegély, illetve Novina) nyomdát újságnyomdának nyilvánították. A vidéki nyomdákat részben a helyi lapok kiadására, részben a helyi nyomtatványok előállítására állították át. Gondoskodtak arról, hogy a nyomdák — a szükségletnek megfelelően — cirill-, illetve latin betűs szövegek szedéséhez, illetve nyomtatásához szükséges betűparkkal és szakképzett nyomdászokkal rendelkezzenek.

Mindenekelőtt a hírlapkiadást szervezték meg. A terület első magyar nyelvű időszak kiadványaként felújították a CsKP 1938 őszén megszűnt *Munkás Újság* című hetilapját, amely 1945 májusától a helyi párt- és tanácsi szervek magyar nyelvű organumaként jelent meg. Nem sokkal később Beregszászon hasonló minőségben megindult a *Vörös Zászló* című lap, amely hetenként háromszor jelent meg. A felújított *Munkás Újság* rövid életű volt, ugyanis az államszerződés ratifikálása után, 1945 decemberétől e lap helyett a kárpát-ukrajnai területi és városi párt- és tanácsi végrehajtó bizottság hivatalos lapjának, a *Zakarpatszka pravdának* a fordítását, a *Kárpáti Igaz Szót* adták ki. Ez a *Munkás Újsággal* szemben napilap volt ugyan, de — egy-két egészen rövid időszakot kivéve — csak ukránból fordított anyagot közölt. Ez az állapot egészen 1967. március 8-ig tartott, amikor az illetékes párt- és kormánysszervek döntése alapján a *Kárpáti Igaz Szó* önállóvá vált. A lapot, amely évek óta egyre növekvő — ez idő szerint 38 000 — példányban jelenik meg és nagy népszerűségnek örvend, azóta megszakítás nélkül Balla László szerkeszti. Szom-

⁹ *Зоря-Найнал* — A Kárpátaljai Tudományos Társaság folyóirata, Ungvár, I. (1941), 1—2. sz., II. (1942), 1—2., 3—4. sz., III. (1943), 1—4. sz.

MA KEZDŐDNEK TERÜLETÜNKÖN SZABOLCS-SZATMÁR MEGYE NAPJAI ÜDVÖZÖLJUK VENDÉGEINKET

TESTVÉRI BARÁTSÁGBAN

Szabolcs-Szatmár Megye Napjai a testvériség, a barátság, a kölcsönös segítségnyújtás, a közös munka, a közös cél érdekében való összefogás napjai. A megye napjai a testvériség, a barátság, a kölcsönös segítségnyújtás, a közös munka, a közös cél érdekében való összefogás napjai.

A megye napjai a testvériség, a barátság, a kölcsönös segítségnyújtás, a közös munka, a közös cél érdekében való összefogás napjai. A megye napjai a testvériség, a barátság, a kölcsönös segítségnyújtás, a közös munka, a közös cél érdekében való összefogás napjai.



A Szovjetunió tízedik összehívás Legfőbb Tanácsának Nemzetiségi Tanácsába való választásokra alakított ukrainai választási bizottságban

A Szovjetunió tízedik összehívás Legfőbb Tanácsának Nemzetiségi Tanácsába való választásokra alakított ukrainai választási bizottságban.

A Szovjetunió tízedik összehívás Legfőbb Tanácsának Nemzetiségi Tanácsába való választásokra alakított ukrainai választási bizottságban.

A Szovjetunió tízedik összehívás Legfőbb Tanácsának Nemzetiségi Tanácsába való választásokra alakított ukrainai választási bizottságban.



A Szovjetunió tízedik összehívás Legfőbb Tanácsának Nemzetiségi Tanácsába való választásokra alakított ukrainai választási bizottságban.

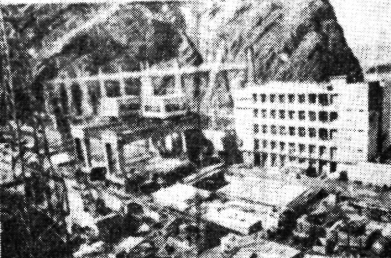
KÁRPÁTI IGAZ SZÓ

Az Ukránai Kommunista Part Kárpátországi területi bizottságának és a népképviselői területi tanácsának lapja
Орган Закарпатського обласного Комуністичного партії України і обласної Ради народних депутатів

36 oldalas, 12 szívb

1979. MÁRCIUS 10. SZOMBAT

4. évf. 2. kötet



A Kárpátok és a Tisza völgyében a magyar lakosság nagy létszámban él. A képen a Kárpátok és a Tisza völgyében a magyar lakosság nagy létszámban él.

AZ UKRÁN SZSZK 1979. ÉVI ÁLLAMI SEVCSENKO-DÍJÁNAK ODÁTELÉSÉRŐL AZ IRODALOM, AZ ÚJSAĞIRÁS, A KÉPZŐMŰVÉSZET ÉS AZ ÉPÍTÉSZET TERÉN

ES AZ UKRAJINAI KOMMUNISTA PART KÖZPONTI BIZOTTSÁGÁNAK
ÉS AZ UKRÁN SZSZK MINISZTERTANÁCSÁNAK HATÁROZATA

Az Ukránai Kommunista Part Központi Bizottságának és az Ukrán SzSZK Minisztertanácsának határozata a 1979. évi Állami Sevcsenko-díj odaítéléséről az irodalom, az újságírás, a képzőművészet és az építészet terén.

Az Ukránai Kommunista Part Központi Bizottságának és az Ukrán SzSZK Minisztertanácsának határozata a 1979. évi Állami Sevcsenko-díj odaítéléséről az irodalom, az újságírás, a képzőművészet és az építészet terén.

Az Ukránai Kommunista Part Központi Bizottságának és az Ukrán SzSZK Minisztertanácsának határozata a 1979. évi Állami Sevcsenko-díj odaítéléséről az irodalom, az újságírás, a képzőművészet és az építészet terén.

AZ INDIAI KORMÁNY MEGHÍVÁSÁRA

Az Indiai Kormány meghívására a Magyar Kormány a következőkkel:

Az Indiai Kormány meghívására a Magyar Kormány a következőkkel:

Az Indiai Kormány meghívására a Magyar Kormány a következőkkel:

Az Indiai Kormány meghívására a Magyar Kormány a következőkkel:

Az Indiai Kormány meghívására a Magyar Kormány a következőkkel:

Az Indiai Kormány meghívására a Magyar Kormány a következőkkel:

KÉSZÜLNEK A MUNKA ÜNNEPÉRE

A munka ünnepe a szovjet emberek számára a munka, a teremtés, a fejlődés ünnepe. A munka ünnepe a szovjet emberek számára a munka, a teremtés, a fejlődés ünnepe.

A munka ünnepe a szovjet emberek számára a munka, a teremtés, a fejlődés ünnepe. A munka ünnepe a szovjet emberek számára a munka, a teremtés, a fejlődés ünnepe.

batonként megjelenő művelődési, irodalmi és művészeti melléklete, a *Neon* rendszeresen közli a kárpát-ukrajnai magyar írók írásműveit, havonta napvilágot látó melléklete, a *Lendület* pedig a lap keretében működő József Attila Irodalmi Stúdió fiatal tagjainak írásait adja közre.

A *Kárpáti Igaz Szó* önállónak válásáig a terület magyar íróinak csak a Beregszászon hetente háromszor megjelenő *Vörös Zászló* állt rendelkezésére, továbbá három antológia, illetve almanach — az *Új Hang* (1954), a *Szovjet Kárpátontúl* (1955) és a *Kárpátok* (1958), amelyeknek lapjain felsorakozhattak — mintegy életjelt adva magukról — az idősebb és a pályakezdő kárpát-ukrajnai tollforgatók.

Emellett a mezőgazdaság nagyüzemi termelésre való átszervezésének és fejlesztésének időszakában a kolhozok és Gép- és Traktorállomások (GTÁ) is kiadtak — az 1950—1953, illetve az 1957—1961 években — zömmel irányelveket tartalmazó, kis terjedelmű lapokat.¹⁰

A terület vegyes lakosságú városaiban, Ungvárott, Munkácson, Nagyszőlősen — az ötvenes évektől kezdve — főként hír- és propagandaanyagot és némi szépirodalmat közlő hetilapok¹¹ indultak.

Az ukrán ifjúság részére kiadott *Mology Zakarpattya* című lap *Kárpátontúli Ifjúság* címmel doublage-ként magyar fordításban is megjelenik, és irodalmi rovatában eredeti magyar verseket és elbeszéléseket stb. közöl időnként. 1958. II. 2. — 1963. III. 27-ig folyamatosan jelent meg, hetente háromszor. Ekkor szünet következett be. 1967. I. 1-től ismét megjelenik.

Röviddel az államjogi rendezés után, 1946-ban a magyar könyvkiadás szintén megindult. Ez a feladat két könyvkiadóra hárult.

A Kárpátontúli Területi Könyv- és Lapkiadó 1964-ben történt átszervezése után a Kárpáti Könyvkiadó magyar osztálya Ungvárott politikai, ismeretterjesztő, szépirodalmi és egyéb műveket ad ki. Kiadványainak kisebb része — kezdettől fogva — eredeti magyar nyelvű mű, nagyobb része oroszról vagy ukránból, esetleg más nyelvből készült fordítás.¹² Az utóbbi másfél-két évtizedben szoros együttműködés alakult ki a kiadók és a budapesti (Európa, Gondolat, Zeneműkiadó, Móra Könyvkiadó), valamint a pozsonyi és

¹⁰ Az ungvári kerületben három kolhozlap jelent meg: *Győzelem* (Nagydobrony, 1956—1960), *Előre* (Kisdobrony, 1957—1960), *Lenini Út* (Eszeny, 1957—1960); a beregszászi kerületben tizenöt: *Barátság* (Makkosjánosi, 1959), *Előre* (Nagymuzsaly, 1958), *Győzelem* (Mezőkaszony, 1959—1961), *Kolhozálet* (Beregdeda, 1957—1959), *Kolhozfalu* (Sárosoroszi, 1957—1961), *Kolhozúság* (Nagybereg, 1957—1961), *A Kommunizmus* (Macsola, 1957—1961), *A Kommunizmus Zászlaja* (Badaló, 1954), *Lenini Győzelem* (Csonkapapi, 1958), *A Lenini Úton* (Vári, 1957—1961), *Lenini Zászló* (Bátyu, 1958—1961), *Október Útján* (Beregszász, 1957—1961), *Szovjet Falu* (Nagybégány, 1957—1961), *Új Élet* (Beregson, 1957—1958); a nagyszőlősi kerületben három: *Előre* (Tiszabökény, 1958—1959), *Új Élet* (Nagypalágy, 1958—1959), *A Bő Termésért* (Salánk, 1957—1959); a huszti kerületben egy: *Kolhozálet* (Visk, 1958—1959). A Gép- és Traktorállomások munkájának előmozdítása céljából a 1950—1953 között — a következő lapok jelentek meg: *Kolhoz Zászló* (Szürte, ungvári kerület), *Szovjet Falu* (Beregszász), *Sztálini Győzelem* (Bótrágy, beregszászi kerület), *Kolhozfalu* (Csepe, nagyszőlősi kerület).

¹¹ Ilyen például az Ungvárott 1965. IV. 1-től hetente háromszor megjelenő, ukránból fordított *Kommunizmus Fényei* (Vohnyi kommunizmu), amely időközönként magyar szerzők szépirodalmi műveit is közli. E lapnak néhány évig az ugyancsak ukránból fordított *Kolhozálet* volt az elődje 1957. III. 1—1965. III. 30-ig. Nagyszőlősen a *Kommunizmus Zászlaja* jelent meg hetente háromszor mint a Prapor kommunizmu fordítása 1957. III. 27.—1962. V. 29-ig. Ekkor hároméves szünet következett be. A lap 1965. IV. 1-től ismét megjelenik.

¹² L. Sándor László—Botka Ferenc: *A kárpát-ukrajnai magyar könyvkiadás irodalmi bibliográfiája 1945—1960*, Irodalomtörténet 1961. 3. 355—371.

bukaresti kiadók között. Kiadványaikat közös könyvkiadás keretében, nagy példányszámban adják ki.

A magyar tankönyvek és szemléltető eszközök kiadását a Ragyanszka skola (Szovjet Iskola) kijevi tankönyvkiadó ungvári szerkesztősége végzi immár negyedik évtizede. Ez a kiadó vállalta a kötelező iskolai olvasmányok kiadását is a magyar tanítási nyelvű iskolák részére.

1976. július 1-től a kárpát-ukrajnai hírlapok kiadását a Szovjet Kárpátontúl Lapkiadó intézi. Ezzel a kiadóval tehát háromra szaporodott a terület kiadvállalatainak száma.

A könyv- és lapkiadó vállalatok termékeiket az egész Szovjetunió területére kiterjedő könyv- (Knyigkultorg, később Knyigotorg) és lapterjesztő (Szojuzpecsaty) hálózatának útján hozzák forgalomba. Az ötvenes évek második felében a Szovjetunió kijelölt városai-ban a népi demokratikus, illetve szocialista országokból származó könyvek árusítására Druzszba néven speciális üzleteket létesítettek, amelyek Kárpát-Ukrajnában is működnek, és a külföldről származó kiadványok mellett a helyben megjelent magyar nyelvű könyveket is forgalomba hozzák.

Kárpát-Ukrajna könyv- és lapkiadása, nyomdászata és könyvkereskedelme a felszabadulás óta egyre sokoldalúbban szolgálja a terület magyar ajkú lakosságának művelődési szükségleteit, egyre színvonalasabban elégíti ki szellemi igényeit. A fejlődés fokozatosan felfelé ívelő vonalat mutat. Mindez a területen 1945 óta végbement kulturális forradalomnak köszönhető, annak következményeként jött létre.

SÁNDOR LÁSZLÓ

IRODALOM

A Gyöngyösi Irodalmi Társaság Évkönyve, V. köt., 1918—1942, Ungvár, 1942, 215 l.
A Csehszlovákiai Könyvnyomdászok Szövetségének évi jelentései, Bratislava, 1934, 1936
A Magyarországi Könyvnyomdai Munkások Egyesületének évi jelentései, Budapest, 1938—1942

ROTMAN Miklós: *Fáklyavivők — A Munkás Újság rövid története*, Uzshorod, 1972, 103 l.
 SÁNDOR László: *Az ungvári Munkás Újság szépirodalmi anyaga*, Magyar Könyvszemle, 1974. 1—2. 164—168. l.

O. KOROBO: *Az ideológiai front élvonalában, Kárpáti Kalendárium*, Uzshorod, 1975, 68. l.
 DOMOKOS János: *Évfordulók ürügyén — A közös könyvkiadás hasznáról*, Népszabadság, 1981. XI. 29., 13. l.

Adatközlők: Balla László, Fedák László, Pethy Ferenc.